

Geografija Hrvatske – skripta (srednja škola 4. razred)

Udžbenik: **Geografija Hrvatske** – Jukopila, D.; Kralj, V.; Obradović Martinec, B. – Školska knjiga 2014.

1.	OBILJEŽJA DRŽAVNOG TERITORIJA REPUBLIKE HRVATSKE	3
1.1	Geografski smještaj i položaj.....	3
1.2	Prometni položaj Hrvatske i značenje hrvatskog gorskog praga	4
1.3	Povijesno-geografski razvoj teritorija Hrvatske do osmanlijskih osvajanja	5
1.4	Povijesno-geografski razvoj Hrvatske u osmanlijskom i postosmanlijskom razdoblju	6
1.5	Površina, granice i teritorijalno-političko uređenje Republike Hrvatske	7
2.	PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA REPUBLIKE HRVATSKE	9
2.1	Osnovna geološka i reljefna obilježja Hrvatske.....	9
2.2	Reljef panonskog prostora	9
2.3	Reljef gorskog i primorskog prostora	10
2.4	Utjecaj klimatskih čimbenika na klimu Hrvatske.....	11
2.5	Klima Hrvatske	12
2.6	Tlo Hrvatske	13
2.7	Vegetacija Hrvatske.....	14
2.8	Zakonom zaštićena prirodna područja u Hrvatskoj	15
2.9	Prirodno-geografska obilježja Jadranskog mora	17
2.10	Litoralizacija i ekološki problemi Jadranskog mora.....	18
2.11	Obilježja i važnost tekućica	18
2.12	Ostale vode na kopnu i njihova zaštita	20
3.	STANOVNIŠTVO HRVATSKE.....	22
3.1	Broj stanovnika, nacionalni, vjerski i obrazovni sastav stanovništva.....	22
3.2	Raseljenost stanovništva Hrvatske.....	22
3.3	Iseljavanje u europske zemlje	24
3.4	Depopulacija.....	24
3.5	Senilizacija	25
3.6	Regionalna polarizacija	25
3.7	Demografska politika	26
4.	NASELJA I OBLICI NASELJENOSTI.....	27
4.1	Obilježja seoskih naselja i preobrazba ruralnih krajobraza.....	27
4.2	Razvoj urbane mreže.....	28
4.3	Nodalno-funkcionalna regionalizacija Hrvatske.....	29
4.4	Makroregionalna središta	30
4.5	Važnost prostornog planiranja.....	30
5.	GOSPODARSTVO HRVATSKE	32
5.1	Etape gospodarskog razvoja	32
5.2	Suvremena obilježja gospodarstva	33
5.3	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	34
	Poljoprivreda	34
	Poljoprivredne regije	34
	Šumarstvo.....	35
	Ribarstvo.....	35
5.4	Rudarstvo i energetika	36
	Rudarstvo.....	36
	Energenti	36

5.5	Industrija Hrvatske	37
	Industrijske grane	38
	Industrijske regije	39
5.6	Obilježja kopnenog prometa	40
	Kopneni promet.....	40
5.7	Ostali oblici prometa	41
	Pomorski promet	41
	Zračni promet	41
	Veze i telekomunikacije	42
5.8	Razvoj i važnost turizma	42
	Dostupnost – presudan činitelj razvoja turizma	42
	Razvoj turizma u Hrvatskoj	42
	Privlačni činitelji razvoja turizma	42
	Oblici turizma.....	43
	Važnost turizma	43
5.9	Glavne turističke regije i središta	43
	Primorska turistička regija	43
	Gorska turistička regija	44
	Panonsko-peripanonska turistička regija	44
5.10	Trgovina.....	45
	Vanjska trgovina	45
5.11	Gospodarske i političke integracije	45

1. OBILJEŽJA DRŽAVNOG TERITORIJA REPUBLIKE HRVATSKE

1.1 Geografski smještaj i položaj

U središtu sjevernog umjerenog pojasa

- Hrvatsku presijeca paralela 45° s.g.š. – središnji dio sjeverne polutke
- izdužena u smjeru istok – zapad (6° geo. dužine) i u smjeru sjever – jug (4° geo. širine)
- **krajnje točke RH (geografski smještaj):**
 - **sjever:** naselje Žabnik (općina Sv. Martin na Muri) – 46° 33' s.g.š. / 16° 22' i.g.d.
 - **jug:** otok Galijula (otočna skupina Palagruža) – 42° 23' s.g.š. / 16° 21' i.g.d.
 - **istok:** naselje Rađevac (Ilok) – 45° 12' s.g.š. / 19° 27' i.g.d. i rt. Oštra (Prevlaka) – 42° 24' s.g.š. / 18° 32' i.g.d.
 - **zapad:** naselje Bašanija (rt. Lako) – 45° 29' s.g.š. / 13° 30' i.g.d.

Zemlja složenog položaja

- s obzirom na prirodna obilježja, Hrvatsku možemo podijeliti u 3 regije:
 - Panonska (nizinska) Hrvatska (55% teritorija)
 - sjeverni dio RH – dio rubnog prostora Panonske nizine
 - naziva se i Nizinska radi prevladavajućeg nizinskog reljefa
 - veći dio prostora im obilježja prijelaza između nizine i dinarskog planinskog područja – **peripanonski prostor**
 - Primorska Hrvatska (31%)
 - jadranski prostor – izdužen u smjeru sjeverozapad – jugoistok – od Istre do Prevlake
 - otoci se pružaju paralelno s obalom – **dalmatinski tip obale**
 - Gorska Hrvatska (14%)
 - prostor između peripanonskog i primorskog dijela
 - najviši dio Hrvatske
- glavno obilježje položaja RH je dvojnost njena teritorija – **srednjoeuropsko-sredozemna zemlja**
- ponekad se koristi i naziv podunavsko-mediteranska zemlja
- s obzirom na povijesna zbivanja, Hrvatska ima granični položaj – na dodiru 3 kulturno-civilizacijska kruga
- civilizacijski kulturno-civilizacijski krugovi koji su utjecali na Hrvatsku:
 - **srednjoeuropski** kulturno-civilizacijski krug
 - sjeverni krajevi RH
 - prepoznatljiva srednjoeuropska arhitektura - barok
 - utjecaj katoličanstva i protestantizma krug
 - **germanski** (Njemačka i Austrija), **ugrofini** (Mađarska) i **slavenski** (Češka, Slovačka) utjecaj
 - **jugoistočnoeuropski** kulturno-civilizacijski krug
 - najmanji utjecaj
 - Osmanlije i Srbi
 - pravoslavlje (Srbi) i islam (Osmanlije) – nisu ostavili dublji trag
 - **sredozemni** kulturno-civilizacijski krug
 - najviše zahvaća primorski dio Hrvatske
 - kršćanstvo
 - Talijani – nositelji ovog kulturno-civilizacijskog kruga
 - vidljiv na arhitekturi, umjetnosti, jeziku i kulturi
- Hrvatska je kroz prošlost bila na granici civilizacija i carstava:
 - 4. st – granica između Zapadnog i Istočnog Rimskog carstva

- 9. st – granica Bizantskog i Franačkog carstva
- 1054. – nakon crkvenog raskola – granica pravoslavlja i katoličanstva
- „predziđe kršćanstva“ – za vrijeme osmanskih osvajanja Europe

1.2 Prometni položaj Hrvatske i značenje hrvatskog gorskog praga

Hrvatska – spojnica kontinentske Europe i Sredozemlja

- izgled Hrvatske posljedica je burnih povijesnih zbivanja
- s obzirom na oblik državnog teritorija, Hrvatska i BiH čine geoprometnu cjelinu
- Hrvatska ima tranzitni i križni položaj – spojnica kontinentanskog i Sredozemnog dijela Europe

Hrvatska – tranzitna zemlja

- po važnosti razlikujemo nekoliko prometnih koridora u RH:
 - **longitudinalni** prometni pravci – prate pružanje reljefnih oblika
 - **transverzalni** prometni pravci – okomiti na pružanje reljefnih oblika
- najvažniji prometni koridori europskog značenja:
 - Srednja Europa (istočni dio) – Zagreb – Rijeka
 - započinje u Srednjoj Europi (Češka, Slovačka) i preko Mađarske prelazi preko Hrvatske i završava u Rijeci
 - najvažniji prometni koridor – povezivanje Istre i Kvarnera s unutrašnjošću Hrvatske
 - prijevoz robe prema Srednjoj Europi
 - izgrađene državne ceste, autoceste, željezničke pruge, plinovodi i naftovodi (JANAF)
 - Zapadna i Srednja Europa – Zagreb – Split – Dubrovnik
 - ovaj prometni pravac pristiže iz triju smjerova
 - iz smjera Münchena, drugi iz smjera Beča i treći iz smjera Linza – **pyhrnski prometni smijer**
 - povezuje Dalmaciju s panonskim prostorom Hrvatske
 - prometni koridor važan za turizam – izgrađene autoceste
 - Zapadna i Srednja Europa – Zagreb – Jugozapadna Azija
 - prolazi dolinom Save
 - autocesta, pruga, naftovod i plinovod, riječni put Savom
 - važna tranzitna uloga za zemlje Bliskog Istoka i Jugoistočne Europe
- koridori od nacionalnog značaja:
 - podravski koridor (Varaždin – Osijek)
 - željeznička pruga i cesta
 - prolazi kroz naselja pa onemogućuje brži promet
 - jadranski koridor (Rijeka – Split)
 - jadranska magistrala
 - važna za turizam
 - loše ceste u podvelebitskom primorju
 - u planu izgradnja Jadransko – jonske autoceste – povezivanje Italije i Grčke
 - slavonsko-bosansko-neretvanski
 - u planu izgradnja koridora koji bi spajao luku Ploče preko BiH sa Mađarskom

Prometno značenje Hrvatskog gorskog praga

- **Hrvatski gorski prag** je usko planinsko područje (reljefna prepreka) između nizinske i primorske Hrvatske
- **Gorski prag** je prostor koji je reljefno najpogodniji za prijelaz preko neke uzvisine (najuži dio Dinarida)
- **prijevoji** – prirodna ulegnuća između planinskih vrhova
 - Delnička vrata (742 m), Vratnik (698 m), Veliki Alan (1406 m), Oštarijska vrata (928 m) i Prezid (766 m)

- kombinirani podunavsko-sjeverojadranski transportni sustav – sustav cesta i riječnih putova koji je povezivao Kvarner sa Pokupljem i dalje u Slavoniju (sve do Osijeka), nastao u 18. st
 - Jozefinska, Karolinska i Lujzijanska cesta – prve prometnice izgrađene u ovom sustavu
- prva željeznička pruga preko gorskog praga puštena je 1873. g između Zagreba i Rijeke
- naftovod preko gorskog praga – povezuje Omišalj na Krku sa rafinerijom u Sisku

1.3 Povijesno-geografski razvoj teritorija Hrvatske do osmanlijskih osvajanja

Pretpovijesna nalazišta u Hrvatskoj

- brojna prapovijesna nalazišta – najstarija od paleolitika
- najvažnije nalazište – Hušnjakovo u Krapini – neandertalac
- ostali važni nalazi: Gračac, Romualdova pećina pokraj Limskog kanala, špilje Šandalja u Istri i Vindija kraj Varaždina te Ražanac kod Zadra
- u Slavoniji su nađena ostatci starčevačke kulture, u Dalmaciji – danilska i hvarska kultura
- bakreno doba – lasinjska, bodenska i vučedolska kultura
- brončano doba – bogata nalazišta

Hrvatska u razdoblju indoeuropske kolonizacije

- oko 1000. pr. Kr. – počinju velike migracije indoeuroljana
- područje Hrvatske naseljavaju ilirska plemena
 - Histri - u Istri
 - Liburni – primorje sjeverno od rijeke Krke
 - Delmati – područje između Krke i Cetine
 - Japodi – u Lici
 - Daorsi, Ardijelci i Plereji
- 5. i 4. st. pr. Kr. – prodiru Kelti
- počinje grčka kolonizacija primorja

Antičko razdoblje u Hrvatskoj

- **Grci** dolaze iz dva smjera
 1. Grci sa Sicilije – osnivaju svoju koloniju na Visu (Issa) a zatim na Hvaru (Pharos – Stari Grad na Hvaru)
 2. Grci pristigli sa Knida – osnivaju koloniju na Korčuli
- ostale grčke kolonije: Trogir (Tragurion), Solin (Salona), Stobreč (Epetion)
- Grci razvijaju brodogradnju i trgovinu, te uzgoj vinove loze i masline
- **Rimljani** za razliku od Grka, koloniziraju cijelo područje Hrvatske
- od 3. st. pr. Kr. – nakon pobjede nad ilirskom kraljicom Teutom – osnivaju provinciju Ilirik
- kasnije se Ilirik dijeli na Panoniju (Panonia Superior i Panonia Inferior) i na Dalmatiju (primorje i dinarski prostor)
- nakon podjele Rimskog carstva, Hrvatski prostor ostaje pod Zapadnim Rimskim carstvom
- važna rimska središta: Salona (Solin) i Siscia (Sisak)
- ostala središta: Parentium (Poreč), Iadera (Zadar), Pola (Pula), Narona (Vid kod Metkovića), Epidaurus (Cavtat), Mursa (Osijek), Cibalae (Vinkovci), Marsonia (Slavonski Brod)
- Rimljani donose kršćanstvo u hrvatske krajeve
- u 4. st. prodiru Huni, Istočni Goti, Langobardi i Avari – uništavaju Rimsko carstvo

Rani srednji vijek

- rani srednji vijek obilježava prodor germanskih i uraloaltajskih naroda – uništavaju rimsko-katoličku civilizaciju
- dolazak Hrvata u relativno opustošene krajeve
- Hrvati dolaze iz smjera sjeverozapada iz područja današnje Poljske (Bijela Hrvatska) u 6. – 7. st.
 - u Bijelu Hrvatsku su došli iz područja Ukrajine (pradomovina svih Slavena)

- isprva naseljavaju područje od rijeke Raše u Istri do Hercegovine i dijela Crne Gore, a kasnije se šire prema panonskom i primorskom području
- od Drave na sjeveru do Jadrana na jugu i od Istre na zapadu do Drine na istoku
- **Starohrvatska geopolitička jezgra** – prvi politički organizirani hrvatski teritorij – prostor između Zrmanje i Cetine (jer je to područje bilo najpovoljnije za **transhumantno stočarstvo**)
- Hrvati preuzimaju kršćanstvo i kulturu od starosjedilaca koji su bili na višem stupnju razvoja od njih (romanizirani Iliri)
- Iliri (ratari i obrtnici) su potisnuti prema obali u gradove, no živjeli su u simbiozi s Hrvatima (stočarima)
- kulturna, gospodarska, politička i upravna središta tog razdoblja su: Nin, Knin, Solin, Šibenik i Biograd
- politička vlast se organizira u županije koje prerastaju u kneževine
- prve kneževine su bile Crvena i Bijela Hrvatska (označavale su strane svijeta – crvena – jug; bijelo – zapad)
 - **Bijela Hrvatska** – Primorje i Gorska Hrvatska, Dalmacija i Bosna – povijesni naziv Primorska Hrvatska
 - **Crvena Hrvatska** – Hercegovina i Crna Gora – povijesni naziv Posavska Hrvatska
- narodno pismo (glagoljica) i narodni jezik
- kralj Tomislav u 10. st ujedinjuje Primorsku i Panonsku Hrvatsku
- u 11. st. za vrijeme Petra Krešimira IV. Hrvatska obuhvaća najveći dio teritorija u povijesti
- za kralja Dmitra Zvonimira Hrvatska postaje međunarodno priznata

Kasni srednji vijek

- donosi dvije bitne promjene:
 - propast neovisnosti i sažimanje teritorija Hrvatske
 - premještanje političke jezgre države iz jadransko-primorskog prostora u peripanonski prostor
- Zagreb preuzima središnju ulogu
- 1102. – potpisivanje Pacte Convente (nakon smrti zadnjeg hrvatskog kralja Petra Svačića) – Hrvatska ulazi u personalnu uniju s Ugarskom
 - Hrvatska se neravnomjerno razvija – brže se razvija panonski prostor
 - razvijaju se trgovišta i slobodni kraljevski gradovi – Zagreb, Samobor, Petrinja, Križevci, Krapina, Virovitica, Osijek, Vukovar
 - vodeća kulturna središta su i dalje u Dalmaciji – izborili se za samoupravu i razvili trgovinu, obrt i pomorstvo
- zbog nepovoljnog položaja u Hrvatsko-ugarskoj uniji, Hrvatska gubi dijelove teritorija

1.4 Povijesno-geografski razvoj Hrvatske u osmanlijskom i postosmanlijskom razdoblju

Osmanlijsko razdoblje (16. – 17. st)

- prodorom Osmanlija, Hrvatska gubi 4/5 svog teritorija
- lako zauzimaju Bosnu
- Krbavska bitka (1493.) – izginulo svo hrvatsko plemstvo
- Mohačka bitka (1526.) – izginuo posljednji Hrvatsko-ugarski kralj Ludovik II.
- Hrvatska gubi veliki dio teritorija
- 1527. Hrvatska izabire Ferdinanda Habsburškog za kralja i ulazi u sustav Habsburške Monarhije – kako bi sačuvala ostatak teritorija – ostaju u Habsburškoj Monarhiji sve do 1918. godine
 - *reliquiae reliquiarum* – ostatci ostataka nekoć velike i slavne Kraljevine Hrvatske
- teritorij Hrvatske razdijeljen je između osmanskog, habsburškog i venecijanskog imperija
- u drugoj polovici 16. st Hrvatska obuhvaća sjeverozapadnu Hrvatsku, Gorski kotar, sjeverozapadni dio Like i dio podvelebitskog primorja
- „predziđe kršćanstva“ – granica na potezu Senj – Otočac – Slunj – Karlovac – Sisak – Čazma – Virovitica – granica na kojoj je zaustavljen prodor Osmanlija

- pred turskom najezdom hrvatsko stanovništvo bježi prema sjeverozapadu u Hrvatsko zagorje, Austriju, Slovačku, a istovremeno se doseljava muslimansko i pravoslavno stanovništvo na napušteno područje

18. i 19. stoljeće

- krajem 16. st zaustavljen prodor Turaka na zapad – 22. 6. 1593. – bitka kod Siska
- organizira se Vojna krajina u graničnom području između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva - obrambena i sigurnosna funkcija
 - grade se brojne utvrde – Sisak, Karlovac, Petrinja, Slavonski Brod, Osijek, Vinkovci
- 4 velika rata između Habsburške Monarhije i Osmanlija – vraćen veći dio hrvatskog teritorija
- posljedica ratova s Osmanlijama je formiranje granice s Bosnom i Hercegovinom
- **Panonska kolonizacija** – u oslobođeno područje (od Osmanlija) vraćaju se Hrvati ali i dolaze Mađari, Rumunji, Slovaci, Rusi, Ukrajinci i dr.
- tijekom 19. st razvija se kombinirani sjevernojadranski transportni sustav kojim je spojen Kvarner sa Slavonijom – razvija se trgovina, Slavonija postaje ključnim gospodarskim područjem Hrvatske
- Hrvatska razjedinjena – Austro-ugarska nagodba – 1867. – Nagodbena ili Banska Hrvatska – Međimurje, Baranja i Rijeka pod ugarskom vlašću; Banska Hrvatska, Dalmacija i Istra pod austrijskom vlašću
- 1808. ukinuta Dubrovačka republika

Razdoblje južnoslavenske državne zajednice

- Austro-ugarska se raspada 1918.
- država SHS – traje 1 mjesec
- nastaje Kraljevina SHS, od 1923. Kraljevina SHS – centralizirana monarhija sa srpskom dominacijom
- početkom 2. svj. rata raspada se Jugoslavija
- Nezavisna Država Hrvatska – 1941. – 1945.
- Druga Jugoslavija – 1945. – 1990.
- prva zemlja koja je priznala Hrvatsku je Litva, a zatim Vatikan
- 15. 1. 1992. – članice EU su priznale Hrvatsku

1.5 Površina, granice i teritorijalno-političko uređenje Republike Hrvatske

Hrvatska – srednje velika europska zemlja

- POVRŠINA: 56 594 km²
- osim kopna, obuhvaća 718 otoka, 389 hridi i 78 grebena
- **obalno more** – dio Jadrana koji je dio hrvatskog teritorija – površina 31 067 km²
- **obalno more** se dijeli na **unutarnje** (dio mora koje spaja krajnje točke otoka i poluotoka) i **teritorijalno more** (morski pojas širine 12 nautičkih milja (22,2 km) od granice unutarnjeg mora prema pučini)
- **epikontinentalni pojas** – crta sredine u Jadranskom moru (prema Italiji) – po međunarodnim zakonima Hrvatska ima prednost kod istraživanja i iskorištavanja tog dijela Jadranskog mora

Zemlja dugih granica

- **državna granica** – crta koja omeđuje tj. obilježava prostor neke države
- **prirodne granice** – čine ih rijeke, planine i drugi reljefni oblici
- **dogovorene granice** – određuju se međunarodnim dogovorima i često se mijenjaju kroz povijest – posljedica su osvajanja ili slijede **etničke granice** (granice naroda)
- duljina kopnene granice RH – **2375 km** – posljedica burnih povijesnih zbivanja i mijenjanja državnog teritorija – problem za obranu zemlje i prometno povezivanje
- **granica s Bosnom i Hercegovinom**
 - najdulja
 - posljedica osmanlijskih osvajanja i odvajanja bosanskohercegovačkog teritorija od izvorno hrvatskog etničkog prostora

- najvećim dijelom uspostavljena u 18. st
- nije etnička granica – najvećim dijelom prirodna
- **granica sa Slovenijom**
 - najvećim dijelom prirodna
 - granica uspostavljena još u 16. st (na Kupi, Sutli i Žumberku), a na području Istre nakon 1954. g.
- **granica s Mađarskom**
 - najvećim dijelom prirodna granica na rijeci Dravi uspostavljena uglavnom u 10. st
- **granica prema Srbiji**
 - uspostavljena nakon 2. svj. rata – Srijem darovan Srbiji
 - uglavnom prati Dunav
 - nije etnička granica jer je dio hrvatskog naroda ostao iza granice u Bačkoj i Srijemu, a dio srpskog u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu
- **granica sa Crnom Gorom**
 - najkraća granica
 - najvećim dijelom povijesna granica Dubrovačke republike

Županijski ustroj države

- 1992. Hrvatski Sabor donio je odluku i uveo **županijski ustroj**, utemeljen na povijesnoj tradiciji
- svrha – olakšati upravljanje državom uz poštivanje povijesnih, političkih i gospodarskih posebnosti regija
- teritorij Hrvatske podijeljen je na **20 županija i na Grad Zagreb (21. županija)**
- županije nose naziv prema županijskom središtu ili prema pokrajini
- **gradovi** – jedinice lokalne samouprave koje čine urbanu, gospodarsku i socijalnu cjelinu
 - status grada određuje se zakonom prema nekoliko kriterija – broj stanovnika, urbanoj izgrađenosti ili postojanju urbane jezgre te udjelu stanovnika koji se bavi sekundarnim i tercijarnim djelatnostima
 - u RH je 128 gradova
- **općine** – jedinice lokalne samouprave koje čini nekoliko naselja okupljenih na temelju zajedničkih interesa stanovništva
 - u RH je 428 općina

2. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA REPUBLIKE HRVATSKE

2.1 Osnovna geološka i reljefna obilježja Hrvatske

Geološki razvoj prostora

- paleogen – alpska orogeneza – izdižu se mlada gorja našeg prostora – Dinaridi
- pleistocen – vlaška faza nabiranja + ledeno doba – utjecalo na formiranje Panonske nizine
- u holocenu – prije 10 000 god – more se izdiglo za 120 m i to je formiralo današnje Jadransko more

Vrste stijena

- najveći dio prostora (**oko 95%**) građen je od **sedimentnih** (taložnih) stijena – grade dinarski prostor i dijelove planinskih prostora unutrašnjosti
- **metamorfne** (preobražene) stijene – nastale preobrazbom sedimentnih ili eruptivnih stijena pod utjecajem povišenog tlaka i temperature – u jezgrama slavonskih gora – zauzimaju manji dio **2 – 3 % površine**
- **magmatske** (eruptivne) stijene (**manje od 1%**) – neznatna zastupljenost (Svetac i Jabuka) – nastaju kristalizacijom lave

Reljefna obilježja

- **Hipsometrijska obilježja** prostora pokazuju nam udjele pojedinih visinskih zona
- Hrvatska je pretežno nizinska zemlja jer više od polovice teritorija do 200 m – **53% teritorija**
- četvrtina područja je između 200 i 500 m – **25% teritorija**
- oko 1/5 prostora je između 500 i 1000 m – **17% teritorija**
- iznad 1000 m – oko **4%** teritorija
- najveći vrh – Dinara – 1831 m
- **Energija reljefa ili vertikalna raščlanjenost reljefa** pokazuje nam reljefnu raščlanjenost izraženu kroz visinsku razliku između najviše i najniže točke po 1 km²
- najmanju energiju reljefa ima nizinska područja, dok najveću imaju planinski prostori
- **nagib padine** utječe na mogućnost naseljavanja i gospodarske valorizacije prostora
 - mali nagib – od 0° do 5°
 - nagnuti teren – od 5° do 32°
 - strmi teren – iznad 32°
 - strmci ili litice – nagib iznad 55°

2.2 Reljef panonskog prostora

- **panonski prostor** pripada pravoj Panonskoj nizini (nizina s rijetkim uzvišenjima), dok je **peripanonski prostor** prijelaz Panonske nizine prema Dinaridima i karakteriziraju ga učestalije uzvisine

Nizinski reljefni oblici

- najniži reljefni oblici u nizini su **poloji** – najniži dijelovi riječnih dolina koji su stalno ili povremeno poplavljeni
- poloji su mlađi reljefni oblici **nastali fluvijalnom akumulacijom** najčešće **šljunka i pijeska** (holocenske starosti)
- rijeka meandrira i stvara **meandre**; prevladavaju akumulacijski procesi
- najveće polojne površine su **Lonjsko polje, Crna mlaka, Jelas polje, Crnac polje, Odransko polje i Kopački rit**
- najzastupljeniji reljefni oblici uz rijeke su **riječne terase** ili **terasne nizine** – nastaju usijecanjem riječnog korita u naplavnu ravan
- **riječne terase** su važne za poljoprivredu i naseljavanje jer su izvan dosega plavljenja rijeke (nanosi pijeska, šljunka i gline)
- cijela Panonska nizinska prekrivena je sitan materijal koji je donio vjetar (eolska erozija) – les ili prapor – važan za poljoprivredno iskorištavanje (crnica)

- najčešće se nalazi u istočnoj i srednjoj Slavoniji u obliku **lesnih zaravni** – vukovarska, đakovačka, baranjska (Bansko brdo) i erdutska (Erdutski brijeg) lesne zaravni
 - naslage slične lesu nalazimo u dolinama Ilove i Lonje u Požeškoj kotlini
 - akumulacije nestabilnog pijeska nalazimo u Podravini (Đurđevački peski)

Dolinski oblici reljefa

- visinska zona od 200 do 500 m – raščlanjeni reljefni oblici koji nisu prepreka za naseljavanje i prometno povezivanje – u prošlosti gusto naseljena područja
- brežuljkasti reljef – **humlje** ili **gorice** – Hrvatsko zagorje, Vukmeričke gorice, Bilogora, Međimurske gorice i Jaskanski prostor
- prostore slične brežuljkastom reljefu nalazimo uz gromadne masive nizinske Hrvatske – prigorja i zagorja – Medvednica, Ivanščica, Kalnik, Psunj i Papuk

Prostori gromadnih gorja

- stari gorski masivi (najstariji dijelovi Nizinske Hrvatske) – najsjevernije smješteni Maceljsko i Varaždinsko-topličko gorje te na jugu Ivanščica
- posebni dijelovi su Medvednica, Kalnik i Moslovačka gora (primjer izrazitog horsta)
- na granici sa Slovenijom – Žumberačko gorje (vapnenačka građa – prijelaz prema Dinaridima)
- uz granicu s BiH – Petrova i Zrinska gora
- u Slavoniji – stara gorja koja zatvaraju Požešku kotlinu – Psunj, Papuk, Krndija, Lisina, Dilj-gora i Požeška gora

2.3 Reljef gorskog i primorskog prostora

Krški reljefni oblici

- **polja u kršu** – veliki reljefni oblici koji se ističu ravničarskim reljefom i debljim slojem tla što omogućuje njihovu gustu naseljenost i poljoprivredno iskorištavanje
- rijeke koje prolaze krškim poljima većinom su ponornice
- zbog zimskog plavljenja rijeka, polja su najčešće naseljena na rubnim dijelovima uz okolne uzvisine
- stalno plavljena krška polja u obliku jezera – Vransko jezero kod Biograda i Baćinska jezera
- najveća polja u kršu nalazimo u Lici – **Ličko, Gacko i Krbavsko polje** sa istoimenim rijekama **Lika, Gacka i Krbava**
- manjih dimenzija su Imotsko, Sinjsko i Vrgoračko krško polje, Čepić polje u Istri i Blatsko polje na Korčuli
- manji konkavni oblici – krške uvale, ponikve i doci
- **krške zaravni** – zaravnjeni kameni prostori obrasli rijetkom i niskom makijom – nastali korozijom, fluvijalnom erozijom i denudacijom – u prostoru sjeverne i srednje Dalmacije, uz rijeke Čikolu, Krku i Cetinu
- u krškim zaravnima česta je pojava **kanjona** koje su usjekle rijeke
- **prostor dinarskog sredogorja** – niz uzvisina od 500 do 1000 m
 - dinarski smjer pružanja reljefa – SZ - JI
 - **ličko sredogorje, Bukovica, Promina, Svilaja, Moseć, Mosor i Kozjak**
 - najviše dijelove čine dinarske planine koje se dijele na nekoliko lanaca:
 - na sjeverozapadu lanac – Snježnik, Risnjak, Viševica i Velebit (povezani Ričičkim i Senjskim bilom)
 - istočnije prema nizinskom području – Velika i Mala Kapela i Plješevica
 - granicu prema Istri čine Učka i Čičarija
 - u dalmatinskom području na granici s BiH – Dinara, Kamešnica i Zavelim
 - uz obalu, prema jugu – Biokovo i Rilić

Reljefni oblici u flišu i lesu

- **fliš** – nepropusni sediment na kojemu se izmjenjuju lapori, pješčenjaci, glina i konglomerat, a nastaje taloženjem čestica različite veličine
 - flišna područja su važna poljoprivredna područja – vodonepropusna i plodna tla

- na kontaktu flišne i krške zone česti su površinski izvori vode
- **flišna pobrđa** – dolinski reljefni oblici nastali spiranjem, kliženjem i jaruženjem
 - najveće flišno pobrđe je područje istočne Istre (siva Istra), prostor Vinodola i Kaštela
 - najčešće između 100 i 400 m visine i vrlo raščlanjena reljefa
- **udoline u flišu** – nastaju fluvioidenudacijskim procesima
 - na području Vinodola, Ravnih kotara, Konavala, na otocima Krku i Rabu
- **les** – sediment eolskog podrijetla na kojem nastaju plodna tla velike važnosti za poljoprivredu
 - najvažnije akumulacije lesa su otoci Susak i Unije, a nalazi se i na sjeverozapadu Ravnih kotara

Podmorski i obalni reljef

- Jadransko more je geološka zavala između Alpa, Apenina i Dinarida, ispunjena vodom
- plići **sjeverozapadni** i dublji **jugoistočni** dio Jadrana, odvojeni su **palagruškim pragom** koji je okomita smjera pružanja SI-JZ
- u pleistocenu i holocenu – izdizanje morske razine (**transgresija mora**) – prosječna razina Jadranskog mora se izdiže za 121 m – istovremeno dolazi do tektonskih spuštanja što poplavljuje najnižih krških zavala te krških i flišnih pobrđa
- posljedica – **dalmatinski tip obale** – smjer pružanja obale i otoka je paralelan (SZ – JI)
 - otoci su vrhovi antiklinala, a morski prolazi i kanali sinklinale
- malo abrazijskih reljefnih oblika zbog mladosti obale
- pravih klifova (strmaca) gotovo i nema – manji strmci mogu se naći na pučinskim stranama otoka, na zapadnim obalama Istre te na obalama južno od Dubrovnika
- obale Dugog otoka i Kornata – rasjedni strmci (nisu nastali abrazijom)

2.4 Utjecaj klimatskih čimbenika na klimu Hrvatske

Klimatski čimbenici

- klimatski čimbenici koju utječu na klimu u RH su: geografska širina, raspodjela kopna i mora, reljef, utjecaj Jadranskog mora i dr.
- najvažniji čimbenik je **geografska širina** RH – smještaj u **sjevernom umjerenom pojasu** – nema ekstremnih vrućina i hladnoća kao ni sušnih i kišnih razdoblja – izražena smjena četiri godišnja doba
- pod utjecajem strujanja zračnih masa sa **Atlantskog oceana** – glavni zapadni vjetrovi
- raspodjela kopna i mora – na dodirnom prostoru euroazijske i afričke kontinentske mase i Atlantskog oceana na zapadu i Sredozemnog mora na jugu
- Islandska ciklona i Azorska anticiklona – dominiraju ljeti
- Sibirski anticiklona i tropske zračne mase sa Afrike – dominiraju zimi
- **reljef** – **Panonska nizina** – ljeti isparava jer se brže i jače zagrije od okolnog područja; zimi se ohladi i akumulira hladni zrak – velike temperaturne amplitude
- **utjecaj Dinarida** – sprječavaju utjecaj mora na unutrašnjost
- **blizina Alpi** – sprječavanje prodora ciklona sa zapada
- **Jadransko more** – toplo more – najjači utjecaj ima na priobalnom području – toplije zime i ugodnija ljeta

Osnovni klimatski elementi

- godišnji hod temperature kontinentalnog i primorskog prostora
 - u kontinentalnom dijelu temperaturne amplitude su veće (srpanj: 18 – 22 °C; siječanj: niže od 0 °C)
 - primorski prostor – utjecaj Jadrana – manje temp. amplitude (srpanj: više od 22 °C; siječanj: više od 0 °C)

- temperatura ovisi i o trajanju **insolacije** – broj sunčanih sati tijekom godine (veća u primorju nego na kontinentu)
- **prosječno trajanje insolacije povećava se od sjevera prema jugu i od zapada prema istoku**
- u primorju veća insolacija na jugu nego na sjeveru – Hvar - 2674 sata; Rijeka - 2093 sata)
- na kontinentu – veća insolacija na istoku nego na zapadnom dijelu – Osijek – 1881 sat; Zagreb – 1757 sati
- najmanja insolacija u prostoru Gorske Hrvatske (manje od 1800 sati)
- **tlak zraka** – ovisi o širem utjecaju zračnih masa
 - zimi – spajaju se sibirski i azorski maksimum – vedro i hladno vrijeme; na jugu – genovski i ciparski minimum – toplije ali oblačnije vrijeme
 - ljeti – azorski maksimum – donosi vedro i stabilno vrijeme; islandski minimum oslabi
- **količina padalina** je tijekom cijele godine zadovoljavajuća
 - ovisi o prolazu ciklone i anticiklone, konvekciji i reljefu
 - tri padalinska područja:
 - Panonska nizina - količina padalina opada prema istoku (Karlovac – 1116 mm; Vukovar – 646 mm)
 - Gorska Hrvatska – imaju povećanu količinu padalina
 - Primorje – količina raste od pučine prema obali (Palagruža – 268 mm; Komiža – 555 mm; Hvar – 623 mm; Zadar – 782 mm i Knin – 871 mm)
 - najveće kol. imaju područja pod planinama – Opatija – 1729 mm
- **vjetrovi** – osim stalnih zapadnih, u Hrvatskoj pušu i povremeni lokalni vjetrovi, najčešće u primorskom dijelu
 - **bura** – hladan i suh vjetar koji puše na mahove u smjeru okomitom na pružanje obale (iz smjera sjeveroistoka) s kopna na more
 - bura najčešće puše zimi kad je nad srednjom Europom polje visokog tlaka zraka a nad Sredozemljem polje niskog tlaka zraka
 - **jugo** – vlažan i ravnomjeran i u najvećem dijelu jugoistočni vjetar – puše iz sjeverne Afrike pa prelaskom preko Sredozemlja ovlaži i donosi kišu
 - jugo stvara veće valove (do 10 m) od bure (do 7 m)
 - **maestral** – puše u toplom dijelu godine (svibanj – rujan) iz smjera sjeverozapada – donosi stabilno i vedro vrijeme , jednoličan je i ima rashlađujući učinak ljeti

2.5 Klima Hrvatske

Prostor izražene kontinentalnosti

- klima Nizinske Hrvatske je umjereno topla vlažna klima s toplim ljetima (Cfb) – klima bukve
 - jednaka raspodjela padalina tijekom cijele godine – 500 do 1500 mm
 - ljeta su vruća, a zime hladne
 - srednje siječanske temp. 0 °C; snižavaju se prema istoku (-2 °C)
 - česte temperaturne inverzije u zimskom dijelu godine – Panonska nizina
 - iznad nizine noću se zrak ohladi, a preko dana se zagrije i isparava, te stvara naoblaku koja smanjuje insolaciju. Na višim predjelima iznad oblaka je vedro, pa se tlo zagrije više – nastaje temp. inverzija (s porastom visine temp. se ne smanjuje već raste)
 - redovita pojava snijega zimi
 - prosječne ljetne temp.: 18 do 22 °C; na krajnjem istoku temp. su i veće (iznad 22 °C)
 - česte konvekcijske padaline ljeti – pljuskovi
 - karakteristična je kontinentalnost – povećavaju se temperaturne amplitude i smanjenje količine padalina od zapada prema istoku tj. udaljavanjem od mora

Prostor najoštrije klime

- Gorska Hrvatska ima **umjereno toplu vlažnu klimu s toplim ljetima (Cfb)** – postoje razlike u odnosu na nizinski prostor
- **reljef** je glavni klimatski modifikator
- prema godišnjem hodu temperatura, prostor spada u **hladne klime**
 - srednja siječanska temp. niža od 0 °C (u najvišim dijelovima –3 °C)
 - srednja srpanjska temp. između 20 i 22 °C (u najvišim dijelovima 15 °C)
 - **u najvišim predjelima vlažna snježno-šumska klima ili vlažna borealna klima (Df)**
 - česta pojava **temp. inverzije** u zimskom dijelu godine
 - planinski reljef sprječava protok vlažnih zračnih masa s mora – **orografski efekt** gorskog prostora
 - povećan broj dana s padalinama i naoblakom (posebice Gorski kotar i Velebita – više od 2000 mm)
 - padaline prisutne tijekom cijele godine, česta magla, posebice zimi
 - snijeg redovit pada i zadržava se i do 3 mjeseca

Klima masline

- prevladavajući utjecaj Jadranskog mora i Dinarida na klimu Primorske Hrvatske
- u Primorskoj Hrvatskoj nalazimo tri tipa klime:
 - umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetima (Cfa)
 - sjeverno hrvatsko primorje
 - umjereno topla vlažna klima s toplim ljetima (Cfb)
 - sjeveroistočna Istra
 - sredozemna klima s vrućim ljetima – sredozemna ili klima masline (Csa)
 - prostor Dalmacije
- srednje siječanske temp. nisu niže od 4 °C
- temperature se povisuju prema jugu
- srednje srpanjske temp. prelaze 22 °C uz iznimku viših planinskih dijelova
- padaline najčešće u hladnom dijelu godine, ljeta su sušna – **maritimni godišnji hod padalina**
 - količina padalina povećava se od otoka prema obali (Palagruža – 268 mm; Komiza – 555 mm; Hvar – 623 mm; Zadar – 782 mm i Knin – 871 mm) i smanjuje od sjevera prema jugu
- pušu vjetrovi **bura, jugo i maestral** (*prethodno objašnjeni*)

2.6 Tlo Hrvatske

- **tlo** – rastresiti površinski sloj na Zemljinoj površini
 - **nastaje trošenjem stjenovite podloge** djelovanjima iz atmosfere, litosfere, hidrosfere i biosfere
 - u našem području tlo nastaje najčešće djelovanjem padalina, leda i biljnog svijeta
- vertikalni presjek tla pokazuje tri sloja:
 - horizont A – **živica**
 - sloj s najviše humusa
 - u ovom sloju rastu biljke i živi većina podzemnih životinja
 - horizont B – **mrtvica**
 - gotovo bez humusa
 - nataloženi mineralni sastojci isprani s površine
 - horizont C – **stanac**
 - stijene u podlozi
- **pedologija** – znanost koja se bavi proučavanjem tla
- **antropogena tla** – tla nastala čovjekovim utjecajem na prirodno područje s namjerom da se na njima omogući poljoprivredno iskorištavanje

Najplodniji prostor Hrvatske

- Nizinska Hrvatska je najvažniji poljoprivredni prostor Hrvatske – nizinsko područje i plodne vrste tala
- **crnica** – rasprostranjena u istočnom dijelu Nizinske Hrvatske
 - **crna tla** imaju visok udio humusa, porozna je, bogata kisikom i relativno se lako obrađuje
 - nastaju na prostorima prapora ili lesa – okolica Đakova, Vukovara, Erduta i u Baranji (najplodniji prostori Hrvatske)
- **močvarne crnice i naplavna aluvijalna tla** – uz riječne tokove, posebice uz Dravu i Savu
 - sadrže dosta humusa, ali su opterećene prevelikom vlažnošću
 - intenzivno se koriste samo uz provedenu melioraciju (isušivanje, odvodnjavanje, natapanje i zaštita od erozije)
- **planinska crnica** – na dijelovima gora i planina
 - formiraju se radi šumske vegetacije koja stvara humus, no zbog nagiba padine i čestih padalina su isprana i slabije plodna
 - u zapadnom dijelu Nizinske Hrvatske i u blizini Dinarida
- **smeđa tla** – slabije plodna od crnica
 - koriste se za poljoprivredu, no obrada je teža i zahtjeva veći utjecaj čovjeka – umjetna gnojiva
- **isprana podzolasta tla** – na gorskim masivima
 - tla slabe kvalitete, isprana, no pogodna za rast šume

Malo plodnog tla

- prostor Gorske Hrvatske oskudijeva plodnim tlom – stjenovita podloga, reljefne i klimatske nepogodnosti
- **prevladavaju podzolasta tla**, kisela i s malo humusa – radi veće kol. padalina, tlo je isprano
- debljina tla je mala, na nekim dijelovima na površinu izbijaju stijene
- nešto deblji slojevi tla su u kršu
- prevladavaju smeđa tla, kamenjari i goli krš
- zbog padinskih procesa, najviše je tla u nižim predjelima, a s povećanjem visine prelazi se u kamenjar i goli krš
- brojne su livade i pašnjaci koji se koriste za ispašu koza i ovaca
- poljoprivreda slabo razvijena

Prostor oskudnog tla

- specifična tla Primorske Hrvatske su **crvenice**
- crvena boja potječe od oksida željeza i aluminijske
- crvena tla su nastala u ranijim geološkim razdobljima i u toplijim klimatskim uvjetima te ih smatramo **reliktnim tlima**
- plići slojevi prisutni su u cijelom primorskom pojasu i u dijelovima Gorske Hrvatske, dok su dublji slojevi prisutni u Istri, Ravnim kotarima, Dalmatinskoj zagori, uz krške rijeke i na nekim otocima
- ograđeni su suhozidima radi sprječavanja oticanja tla
- **dolina Neretve** – tresetna tla i riječni nanosi – važno poljoprivredno područje
- **antropogena tla** – nastala melioracijom – plantaže, vrtovi i vinogradi
- **smeđa tla** – nastaju na flišnoj podlozi

Crvena, bijela i siva Istra

- crvena Istra – zapadni dio – prekriven **crvenicom**
- bijela Istra – sjeveroistočni dio – izrazite **vapnenačke stijene**
- siva Istra – istočni dio Istre – prekriven **flišom**

2.7 Vegetacija Hrvatske

Oranice su zamijenile stepe i šume (Nizinska Hrvatska)

- **Nizinska Hrvatska** – izvorna vegetacija rijetka radi prilagođavanja prostora za poljoprivredu
 - šuma iskrčena kako bi se dobilo više poljoprivrednih površina
 - stepe pretvorena u oranice
- **šuma** se zadržala uz rijeke i u gorskim prostorima
 - najzastupljenija zajednica **hrasta kitnjaka i običnog graba**
 - hrast kitnjak pomiješan s **brezom** – Banovina, Kordun i slavonske planine
 - **bukva** – česta u gorskim područjima gdje je pomiješana s jelom
- **nizinske šume** – prekrivaju oko 200 000 ha površine, a od toga 1/4 su **ritske šume** – često potopljene, prevladavaju vrste koje zahtijevaju veće količine vlage – hrast lužnjak (slavonski hrast), jasen, brijest, joha, vrba, topola
- **hrast lužnjak** – kvalitetno drvo – u Posavini i Spačvi kraj Vinkovaca
- česte su **livade** koje se koriste za ishranu stoke

Kako preživjeti ljetnu sušu (Primorska Hrvatska)

- u Primorskoj Hrvatskoj prevladavaju biljke koje se mogu prilagoditi ljetnoj suši
- zimzeleno bilje debelih listova i kore bogate smolom te razvijenim sustavom korijenja
- **šuma hrasta crnike** – prirodna vegetacija primorskog dijela – danas rijetka – šuma Dundo na Rabu, šume na otocima Šćedro, Krku, Brijunima i u dijelovima Istre
- **makija i garig** – degradirani oblici šume hrasta crnike – nisko i grmoliko raslinje
- šume **hrasta medunca** (Križišće, okolica Knina), **alepskog bora** (Brač, Mljet i Makarsko primorje) i **crnog bora** (Mljet, Korčula i Pelješac)
- važna je **travnata vegetacija i vegetacija kamenjara** (aromatično i ljekovito bilje) – za ispašu ovaca
- **kultivirano bilje** – smokva, maslina, vinova loza i agrumi

Najšumovitiji prostor Hrvatske (Gorska Hrvatska)

- izrazito šumovit prostor – posebice Gorski kotar
- najraširenija zajednica dinarska **šuma bukve i jele** – na visinama od 550 do 1200 m
- **bukva** – drvo najšire ekološke valencije – prilagodljivo svim podlogama i klimatskim uvjetima
- **jela i pretplaninska bukova šuma** – šuma nižih stabala koja su radi velike količine snijega koja padne na njih savijena u smjeru nagiba padine
- iznad granice šuma (???? m) nailazimo na klekovinu bora – vegetacija bora koji su niski, nerazvijeni, često deformirani zbog niskih temp. i velike količine snijega
- **planinski travnjaci i planinske rudine i goleti** – na većim visinama

2.8 Zakonom zaštićena prirodna područja u Hrvatskoj

Nacionalni parkovi	8
Parkovi prirode	11
Strogi rezervati	2
Posebni rezervati	80
Park-šume	35
Vrijedni rezervati	85
Spomenici prirode	85
Spomenici parkovne arhitekture	122
Regionalni park	2

Zemlja iznimnih prirodnih ljepota

- Zakon o zaštiti prirode predviđa 9 kategorija zaštite različitog stupnja
- tri najvažnije kategorije su **nacionalni parkovi, parkovi prirode i strogi rezervati**

Nacionalni parkovi

- **nacionalni park** je zakonom proglašeno područje osobite prirodne, kulturne, znanstvene, odgojne, obrazovne, estetske, turističke i rekreacijske vrijednosti
- u nacionalnom parku su dopuštene ljudske aktivnosti koje ne ugrožavaju izvornost biljnog i životinjskog svijeta nit hidrografske, geomorfološke, geološke i krajobrazne vrijednosti
- dopuštene su djelatnosti kojima se održava ili uspostavlja prirodna ravnoteža
- **hrvatski nacionalni parkovi:**
 1. **Plitvička jezera** (1949.)
 - najstariji hrvatski nacionalni park – od 1949.
 - pod zaštitom UNESCO-a od 1979.
 - 16 jezera u gornjem toku Korane te međujezerski vodopadi i vodopad rijeke Plitvice (72 m)
 - najveća jezera Kozjak i Prošće
 2. **Paklenica** (1949.)
 - u južnom dijelu Velebita
 - kanjoni Mala i Velika Paklenica – popularni za penjače
 3. **Risnjak** (1953.)
 - 30 km² šumskog prostora masiva Risnjak u Gorskom kotaru
 - velika koncentracija vegetacijskih vrijednosti, posebice šumskih
 4. **Mljet** (1960.)
 - 1/3 zapadnog dijela otoka Mljet
 - specifična obalna razvedenost (Malo i Veliko jezero) i izrazita šumovitost – autohtoni alepski bor
 5. **Kornati** (1980.)
 - najgušća otočna skupina u Sredozemlju
 - 89 otoka, otočića i hridi poredanih u 4 niza dinarskog smjera pružanja
 6. **Brijuni** (1983.)
 - 14 otoka uz jugozapadnu obalu Istre
 - safari park, parkovi, kulturno-povijesna baština od neolitika, preko rimskog i ilirskog razdoblja do suvremenog doba
 7. **Krka** (1985.)
 - obuhvaća 2/3 toka rijeke Krke
 - Roški slap i Skradinski buk
 - Visovačko jezero s istoimenim otočićem i franjevačkim samostanom
 8. **Sjeverni Velebit** (1999.)
 - najmlađi hrvatski nacionalni park
 - prije je bio dio parka prirode Velebit
 - mnogobrojne geomorfološke posebnosti i bogatstvo biljnog i životinjskog svijeta
 - endemske vrste

Parkovi prirode

- **park prirode** je prirodno ili dijelom kultivirano područje s naglašenom ekološkim, estetskim, turističkim i rekreativnim vrijednostima
- u parku prirode su **dopuštene** djelatnosti kojima se ugrožavaju njegova obilježja i funkcije
- u Hrvatskoj postoji 11 parkova prirode:
 1. Velebit
 2. Kopački rit
 3. Medvednica
 4. Biokovo
 5. Lonjsko polje
 6. Telašćica
 7. Žumberak – Samoborsko gorje
 8. Papuk
 9. Učka
 10. Vransko jezero
 11. Lastovsko otočje

Strogi rezervati

- strogi rezervat je područje u kojem je priroda nepromijenjena ili neznatno promijenjena ljudskom djelatnošću
- u Hrvatskoj su 2 stroga rezervata:
 1. Bijele i Samarske stijene (Velika Kapela)
 2. Hajdučki i Rožanski kukovi (NP Sjeverni Velebit)

2.9 Prirodno-geografska obilježja Jadranskog mora

Najsjeverniji dio Sredozemlja

- Jadransko more je prostrani zaljev između Apenina i Dinarida
- Jadransko more nastalo je u holocenu transgresijom morske vode za 121 m čime je potopljena Jadranska transgresija i ušće rijeke Po
- **2/3 Jadrana je pliće od 200 m** – šelf (73,3%)
- sjeverozapadni dio je plići od 200 m, a jugoistočni je puno dublji – južnojadranska potolina
- najveća izmjerena dubina – **1233 m**
- prosječna dubina: 252 m
- duljina obale: 8354 km (kopno: 3839 km; otoci: 4515 km) – **6278 km hrvatska obala** (kopno: 30%; otoci: 70%)
- dimenzije: JI-SZ – 870 km; prosječna širina: 160 km; najširi dio 217 km
- površina: 138 595 km² (0,38% površine svjetskog mora) – **31 067 km² pripada Hrvatskoj**
- obujam: 34 836 km³ (0,025% volumena svjetskog mora)
- hrvatska obala Jadrana
 - 1246 otoka, otočića i hridi
 - duljina obale: 6278 km
 - površina: 31 067 km²
 - indeks razvedenosti obale: 3,4
 - najrazvedeniju obalu ima otok Pag: 5,1

Fizička svojstva Jadranskog mora

- fizička svojstva mora su:
 - **temperatura**
 - Jadran spada u **topla mora** (22 – 25 °C ljeti) – pogodno za turističko iskorištavanje
 - sjeverozapadni dio (radi utjecaja hladnijeg kopna na plitko mora) zimi ima manje temp. od jugoistočnog – SZ: 5°C; JI: 15°C
 - temp. dubinske vode ne prelazi 11°C
 - **slanost**
 - salinitet Jadrana je u prosjeku **38‰** – pripada skupini vrlo slanih mora
 - slanost se povećava prema jugu
 - najmanje slana su ušća rijeka i gdje su brojne vrulje (slanost manja od 30‰)
 - **prozirnost**
 - prosječna prozirnost je od 20 do 33 m, a maksimalna izmjerena je 56 m
 - povećava se prema pučini i prema jugu
 - prozirnost mora je pokazatelj čistoće mora, ali i biološkog siromaštva
 - prozirnost može biti narušena povremenim **cvjetanjem mora** – pojava pretjeranog razvoja planktonskih algi zbog kojih more postane mutno – izražena u sjevernom Jadranu radi izljeva otpadnih voda u more (dogodilo se u Hrvatskoj 1988.)
 - **boja**
 - pretežno je **modre boje**
 - boja ovisi o podlozi, okolnoj vegetaciji, vremenskim prilikama, bogatstvu biljnog i životinjskog svijeta u moru i dr.

Gibanja morske vode

- **morske struje** – horizontalna gibanja morske vode – smjer kretanja im je obrnut od smjera gibanja kazaljke na satu (ali samo na sjevernoj hemisferi)
- **morske struje u Jadranu** ulaze kroz Otrantska vrata, kreću se uz istočnu obalu Jadrana kao tople struje i sporije se kreću zbog razvedenosti obale – na sjeverozapadu Jadrana skreću i gibaju se brže i kao hladne struje uz zapadnu obalu Jadrana (talijanska obala)
- potrebno im je 12 sati za obići cijeli Jadran
- **morske mijene** – u Jadranu ovise o morskim strujama
 - plima i oseka u Jadranu nisu posljedica djelovanja privlačnih sila Mjeseca i Sunca, već posljedica kružnog gibanja plimnog vala morskih struja koje prolaze kroz Jadran (svaki 12 sati) – ta pojava se naziva **amfidromija**
 - smjenjuju se svakih 12 sati
 - plimne amplitude su neujednačene – veće na sjevernom Jadranu (80 cm) od južnog (25 cm)
- **morski valovi** – površinska gibanja morske vode najčešće prouzročena vjetrom
 - visina vala ovisi o snazi tj. brzini vjetra i duljini prostora na kojem se razvija vjetar – jugo ima veće valove (do 10 m) od bure (do 7 m)
 - najveći izmjereni valovi – 15 m

2.10 Litoralizacija i ekološki problemi Jadranskog mora

Tisućljetna pomorska tradicija

- pomorska tradicija seže još u ilirsko doba, kasnije ju nastavljaju pridošli Hrvati
- isprva samo priobalna plovidba, a kasnije i prekomorska s Italijom

Litoralizacija

- **litoralizacija** je proces okupljanja stanovništva, društvenog i gospodarskog života na obalama mora
- u Hrvatskoj se litoralizacija očituje u gradnji gradova na obali, industrijalizaciji, pomorstvu i turizmu
- lučki gradovi na hrvatskoj obali: Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split, Ploče i Dubrovnik

Ekologija – trend ili potreba

- najveći dio hrvatskog dijela Jadranskog mora je izvorne čistoće – pučinski dio
- dio mora je smanjene kakvoće radi zagađenosti tijekom turističke sezone
- sjeverozapadni dio Jadrana (na liniji Ancona – Pula) – kritične zagađenosti – priljev zagađenosti iz sjeverne Italije
- **autopurifikacija** – sposobnost vode da se sama pročisti

2.11 Obilježja i važnost tekućica

- Hrvatska ima vodno bogatstvo relativno visoke kvalitete što je posljedica hidrogeoloških i hidrometeoroloških prilika
- podzemne tekućice radi vapnenca
- 1/3 jadranskog slijeva pripada zatvorenom krškom slijevnom području bez jasnog otjecanja vode
- **ponornice** – rijeke koje djelomično ili potpuno teku ispod površine
- **vrulje** – izvori na morskom dnu
- **riječni režimi**
 - pluvijalno-nivalni ili kišno-snježni režim – maksimalan vodostaj u proljeće i jesen – sve rijeke osim Drave
 - nivalno-pluvijalni ili snježno-kišni – Drava (radi izvora u talijanskim Alpama) – cijele godine vodostaj relativno ujednačen
 - mediteranski pluvijalni (kišni) režim – karakterističan za rijeke primorskog prostora (osim Neretve koja ima nivalno-pluvijalni režim) – maksimalan vodostaj za vrijeme zimskih padalina

- prostor Hrvatske pripada dvama sljevovima:
 1. Cnomorski sljev – veći (58% površine RH i 62% tekućica)
 2. Jadranski sljev – manji (42% površine RH i 38% tekućica)

OSNOVNA OBILJEŽJA TEKUĆICA		
SLIJEV	UDIO U POVRŠINI	UDIO U BROJU TOKOVA
JADRANSKI	42%	38%
CRNOMORSKI	58%	62%

- razvodnica prolazi Gorskim kotarom kraj mjesta Mrzle Vodice – nadmorska visina 1071 m i površina 10,4 km²

Rijeke Crnomorskog sljeva

RIJEKE CNROMORSKOG SLIJEVA				
Rijeka	Duljina u RH (km)	Ukupna duljina (km)	Izvor	Ušće
Sava	562	945	Slovenija	Dunav
Drava	305 (Magaš 505)	707	Italija	Dunav
Kupa	296	296	Hrvatska	Sava
Dunav	188	2 857	Njemačka	Crno more
Bosut	151	186	Hrvatska	Sava

- najveći dio rijeka Hrvatske pripada Crnomorskom sljevu
- prema istoku riječna mreža se smanjuje i postaje manje razgranata
- tri najveće rijeke: Sava, Drava i Dunav

Sava

- rijeka sa najdužim tokom u Hrvatskoj – 562 km
- izvire u Sloveniji – nastaje od 2 manja alpska toka – Sava Dolinska i Sava Bohinjska
- u donjem toku kroz Hrvatsku meandira i šireg je korita
- najveći desni pritoci su Kupa (kod Siska) i Una (kod Jasenovca) Drina (kod Srijemse Mitrovice) i Vrbas (između Bosanske Gradiške i Bosanskog Broda) a lijevi pritoci su Česma ili Čazma (utječe u Lonju), Suta (kod Savskog Marofa), Bosut (kod Bosuta u Srbiji) i Orljava (na rubu Jelas polja)
- Sava je plovna od Siska (587 km) do Beograda (ušće u Dunav)
- glavna pristaništa na Savi: Sisak, Bosanski Brod, Brčko, Županja, Srijemska Mitrovica, Beograd...
- maksimalan vodostaj u travnju i svibnju, a minimalan u rujnu i listopadu

Drava

- protječe sjevernim dijelom Hrvatske u duljini od 305 km
- izvire u talijanskim Alpama a ušće joj je u Dunavu kod Kopačkog rita
- najveći pritok: Mura (kod Legrada)
- plovna za manje brodove nizvodno od Graza
- čini granicu prema Mađarskoj

Dunav

- granična rijeka prema Srbiji
- kroz Hrvatsku protječe u duljini od 188 km
- izvire u Njemačkoj u Schwartzwaldu a ulijeva se u Crno more (delta)
- povezuje Sjeverno more sa Crnim morem – kanal Rajna – Majna – Dunav
- najveći pritok u Hrvatskoj joj je Drava i Sava u Srbiji

Rijeke Jadranskog sljeva

- karakterizira ih mala dužina toka, naglašen pad i mali broj pritoka

- najveći dio rijeka nastaje na flišnoj podlozi, a na vapnenačkoj podlozi je česta pojava ponornica
- većina rijeka primorske Hrvatske su **alogene tekućice**
- **alogene tekućice** – tekućice koje se vodom opskrbljuju u vlažnijim područjima od onih kroz koje teku
- najiskorištenija je **Cetina** (105 km) – koristi se za vodoopskrbu i proizvodnju električne energije
- najveća rijeka istočne obale Jadranskog mora je **Neretva**
- **Krka i Zrmanja** – hidroelektrane i plovidba u potopljenim ušćima
- **Dragonja, Mirna i Raša** – najveće istarske rijeke – najveća ponornica – **Pazinčica**
- pretpostavlja se da jadranskom slijevu pripada većina rijeka ponornica ličkog prostora – **Krbava, Lika i Gacka**, te manje ponornice **Drežnica, Ričica, Mrežnica i Dobra**

2.12 Ostale vode na kopnu i njihova zaštita

Jezera

JEZERO	POVRŠINA (km ²)	TIP JEZERA
Vransko (Biograda na Moru)	30,7	prirodno
Dubravsko	17,1	umjetno
Peruća	13	umjetno
Prokljansko	11,1	umjetno
Varaždinsko	10,2	umjetno

- **jezera** su udubine u Zemljinoj kori ispunjene vodom
- Hrvatska ima malo jezera i nisu velikih površina
- u primorskom dijelu Hrvatske nailazimo na **krška jezera** koja su u glavnom **kriptodepresije** – Vransko jezero kod Biograda na Moru i Vransko jezero na Cresu

Prirodna jezera

- **Vransko jezero** kod Biograda NM najveće je hrvatsko jezero (30,7 km²) sa prosječnom dubinom od 1 m i najvećom dubinom od 4 m – kriptodepresija (površina iznad, a dno ispod razine mora)
- **Baćinska jezera** (kod Ploča) – 6 jezera – kriptodepresije
- **Plitvička jezera** (gornji tok Korane) – 16 jezera – sedrene barijere
- **Modro i Crveno jezero** (kod Imotskog) – velike krške udubine ispunjene vodom, opskrbljuju se podzemnom vodom
- **Prokljansko jezero** (donji tok Krke) – sedrena barijera otočić Visovac (Visovačko jezero)

Umjetna jezera

- najčešće je riječ o **akumulacijskim jezerima** koja se koriste za rad hidroelektrana
- Dubravsko jezero (Drava – 17,1 km²), Peručko jezero (Cetina – 13 km²), Varaždinsko-čakovečko jezero (Drava – 10,1 km²)
- **Gorski kotar** - Bajersko, Lokvarsko i Sabljaci
- **Lika** – Krušćica
- u kontinentalnom dijelu su česti **ribnjaci** – umjetna jezera namijenjena uzgoju slatkovodne ribe
- **šoderice** – jezera nastala iskopavanjem šljunka – podravska Šoderica, Jarun, Trakošćansko i Maksimirsko jezero

Voda u podzemlju

- podzemna voda se nakuplja u nepropusnim slojevima tla a giba se zbog razlika u hidrostatskom tlaku i pod utjecajem gravitacije
- podzemne vode prisutne su na području cijele Hrvatske, ali su izrazitije u dinarskom području zbog vapnenačke podloge

- podzemne vode panonskog i peripanonskog područja koriste se za vodoopskrbu, dok se one iz dinarskog područja ne koriste ili se rijetko koriste
- **termalne vode** – one vode koje imaju prosječnu godišnju temperaturu veću od prostora na kojem izviru
 - koriste se za kupališta ili toplice
 - najviše ih je u Hrvatskom zagorju, u okolici Topuskog, zapadnoj Slavoniji, Bizovcu i dr.
- **mineralne vode** – podzemne vode koje imaju otopljene različite mineralne sastojke – Jamnica i Lipik

Močvare

- najčešće ih nalazimo u poljnim prostorima
- nastaju u uvjetima otežanog otjecanja površinskih voda – Lonjsko polje, Kopački rit,
- veći dio močvara je **melioracijom** isušen kako bi se dobila obradiva tla, a neka su močvarna područja pretvorena u **ribnjake** (Jelas polje)
- dolina ušća Neretve – melioracijom pretvorena u plodno tlo
- ostala područja u primorskoj Hrvatskoj – doline rijeke Mirne i Čepić polje u Istri, okolica Vranskoj jezera (Biograd NM) i Blatsko polje na Korčuli

Ekološko stanje i zaštita vode na kopnu

- vode u Hrvatskoj su visoke kvalitete
- na temelju analize kvalitete, vodu svrstavamo u razrede boniteta (kvalitete):
 - 1. prva kategorija**
 - vode izvorne kakvoće koje se mogu izravno koristiti za piće (Zrmanja, Cetina, dijelovi Kupe i Korane i većina ponornica)
 - 2. druga kategorija**
 - vode pogodne za vodoopskrbu uz nužno pročišćavanje (gornji tok Kupe, Korane, Mrežnice, Like i Dunava u Hrvatskoj, dijelovi Drave i Karašice)
 - 3. treća kategorija**
 - vode slabije kvalitete, nepogodne za vodoopskrbu, ali mogu se koristiti za natapanje ili kao tehnološka voda
 - najveći dio toka Save, Drave i Kupe
 - 4. četvrta kategorija**
 - najonečišćenije, ne mogu se koristiti ni za što
 - rijeke nizvodno od većine gradova ili industrijskih postrojenja – tok Save nizvodno od Zagreba i Siska

3. STANOVNIŠTVO HRVATSKE

3.1 Broj stanovnika, nacionalni, vjerski i obrazovni sastav stanovništva

- Hrvatska ima 4 284 889 stanovnika (2011.) – 27. mjesto u Europi
- na Zemlji ima više od 2000 naroda, a samo ih 200 ima više od pola mil. stanovnika
- gustoća naseljenosti je 75,7 st/km² – 32. mjesto u Europi
- Hrvatska može podržati duplo veću naseljenost bez narušavanja ekološke ravnoteže

Tko su stanovnici Hrvatske

- Hrvati čine 90,4% stanovništva Hrvatske, ostali narodi čine 10%
 - najmanje Hrvata je u Istarskoj županiji – 68%
 - najviše Hrvata je u Krapinsko-zagorskoj županiji – 98,84%
- najbrojnija nacionalna manjina u RH su Srbi – 4,36%
- ostale nacionalne manjine: Bošnjaci, Makedonci, Crnogorci i Albanci, a u graničnim područjima Slovenci i Talijani
- Česi, Slovaci, Nijemci, Ukrajinci, Bjelorusi, Rusini i Mađari – posljedica kolonizacije Slavonije u 18. i 19. st
- službeni jezik je Hrvatski, pripadnicima manjina zajamčeno je pravo na materinji jezik (školoвање na materinjem jeziku)
- više se ljudi izjasnilo da im je Hrvatski materinji jezik (95,6%) nego što je postotak Hrvata u RH (90,4%)
- po religijskom sastavu, najviše je rimokatolika – 86,28%
- ostale religije: pravoslavci, muslimani, židovi te razne protestantske crkve (evangelici, baptisti)
- udio nepismenog stanovništva je manji od 2%
- udio više i visoko obrazovanih – oko 20%
- velik udio stanovništva sa završenom samo osnovnom školom

3.2 Raseljenost stanovništva Hrvatske

- uz Irce i Židove, Hrvati su jedan od najraseljenijih naroda svijeta
- oko 3 mil. Hrvata i njihovih potomaka je van matice domovine
- najčešće migracije radi političkih i gospodarskih razloga
- 5 migracijskih razdoblja:
 1. za vrijeme osmanlijskih osvajanja – 15. – 18. st
 - Hrvati sele u druge krajeve Habsburške monarhije
 2. prekoceanska migracija u Ameriku – na prijelazu iz 19. u 20. st
 3. između 2 svjetska rata – u razvijenije europske zemlje i u Južnu Ameriku i Australiju
 4. nakon 2. svjetskog rata – odlazak na privremeni rad u zemlje srednje i sjeverne Europe i prekoceanske migracije
 5. nakon Domovinskog rata – po obrazovnoj strukturi
- s obzirom na vrijeme, uzrok i smjer, razlikujemo 4 skupine iseljenih Hrvata:
 1. autohtoni Hrvati
 2. prekoceanske migracije
 3. iseljenici u europske zemlje
 4. suvremene migracije

Hrvati u susjednim zemljama

- dijelimo ih na dvije skupine:
 - autohtoni Hrvati u područjima koja su nekada bili dijelovi Hrvatske
 - BiH, Srijem u Srbiji i Boka kotorska u Crnoj Gori

- Hrvati koji već stoljećima žive u prostorima koji nikada nisu bili dio Hrvatskog teritorija
 - Austrija, Mađarska, Rumunjska, Slovačka, Češka, Italija, dio Vojvodine i Kosovo
- jedino je u BiH Hrvatima službeno priznat status autohtonog stanovništva
- u Vojvodini na sjeveru Bačke i u Srijemu – Bunjevci i Šokci – doselili se u 16. st iz Dalmacije u bijegu pred Turcima
- Hrvati na Kosovu – janjevačka regija – potomci dubrovačkih trgovaca i obrtnika
- Hrvati u Boki kotorskoj – do 2. svj. rata dio Hrvatske, 2/3 Hrvata, sada manje od 1%
-
- Hrvati izvan prostora koji nikad nisu bili dio Hrvatskog teritorija:
 - Hrvati u Mađarskoj – oko 50 000
 - na jugu – Pečuh i Mohač i na zapadu uz granicu s Austrijom
 - Hrvati u Austriji – Gradišće (Burgenland), Beču i Celovcu (Klagenfurt)
 - glavni hrvatski centar je Železno (Eisenstadt)
 - Hrvati u Češkoj – Moravski Hrvati – oko 800 – sela u okolici Bratislave
 - Hrvati u Rumunjskoj – Karaševski Hrvati – oko 7500 – 7 autohtonih hrvatskih sela (100% Hrvati)
 - Moliški Hrvati u Italiji – oko 3000 do 6000

Iseljavanje u prekomorske zemlje

- intenzivna iseljavanja počinju u 2. polovici 19. st zbog gospodarske krize (bolest vinove loze, propast jedrenjaka i kriza ribarstva) i političke podređenosti
- migracijom su najviše bili zahvaćeni Primorski krajevi i otoci, a kasnije i ostali dijelovi
- **Pittsburgh** – drugi grad po broju Hrvata (nakon Zagreba) – osnovano Hrvatska bratska zajednica 1894.
 - iseljenici iz Gorske Hrvatske najčešće su radili u metalnoj ind., gradilištima i rudarstvu
 - iseljenici iz Dalmacije su odlazili u Kaliforniju ili dolinu rijeke Mississippi – uzgoj voća, ribarstvo i trgovina
- 1921. donosi se zakon o imigraciji pa se broj iseljenika u SAD smanjuje
- nova emigracija ide u **Kanadu** (između 1924. i 1928.)
 - najviše ih je u **Torontu i Vacuveru**
- između 2 svjetska rata intenzivno je iseljavanje u **Južnu Ameriku**
 - prvi doseljenici – vinogradari, poljodjelci, ribari i rudari
 - najviše u **Argentini, Čileu i Urugvaju**
 - zadržali su jedinstvo – u Čileu su gotovo svi sa Brača, a uz njih Sinjani i Imočani
- iseljavanje u **Australiju i Novi Zeland** ide tzv. lančanim sustavom – uspjeh jednih, uvjetuje doseljavanje drugih
 - uglavnom s Brača, Korčule, Hvara, Visa i Makarskog primorja
 - žive u većim gradovima: **Sydney, Melbourne, Perth i Aucklandu**
 - Hrvati su prvi zasadili vinovu lozu na Novom Zelandu
- Hrvati u Africi uglavnom žive u JAR-u – Johannesburg i Pretorija
- do 1. svjetskog rata iseljeno je 1/8 Hrvata
- oko 15% Hrvata u „trećoj generaciji“ u dijaspori govori Hrvatski

VRIJEME		UZROK	SMJER EMIGRACIJE
1.	15. – 18. st	politički	susjedne zemlje
2.	19. – 20. st	ekonomski	prekooceanske zemlje
3.	Između 2 rata	ekonomski i politički	prekooceanske i europske
4.	Nakon rata	ekonomski i politički	prekooceanske i europske
5.	Suvremeno razdoblje nakon 1990-ih	ekonomski	svijet

3.3 Iseljavanje u europske zemlje

- nakon 2. svj. rata emigracije u europske zemlje bile su političke naravi, a kasnije ekonomske
- između 2 rata iseljavanje u države zapadne Europe – Francusku, Belgiju, UK
- nakon 1960-ih iseljavanje u Austriju, Švicarsku, Njemačku i Švedsku
- isprva se smatralo da će migracije biti kratkotrajne – 1 do 5 god.
- nakon 1970-ih emigracija postaje trajna i za njima dolaze obitelji
- **razlika između migracije u europske i prekooceanske zemlje** je u tome što se većina vrati u domovinu nakon nekog vremena, dok se u prekooceanskim migracijama ne vraćaju
- novac koji su emigranti donosili kući 1970-ih činio je čak 50% štednje Jugoslavije i pokrivao je čak 60% trgovačkog deficita Jugoslavije

Suvremene migracije

- suvremene migracije u zadnjem desetljeću možemo podijeliti u 2 skupine:
 - prisilne ratne migracije uvjetovane ratom
 - 10% populacije Hrvatske je bilo zahvaćeno – prognanici i izbjeglice
 - najviše iz Slavonije, Srijema, Banovine, Koduna, Like i Dalmatinske zagore
 - migracije kao sastavni dio globalizacije
 - mobilnost stručnjaka
 - brain drain (odljev mozgova) i brain gain (razmjena mozgova)
- posljedice iseljavanja:
 - demografske – smanjenje broja stanovništva i poremećaji u strukturi
 - gospodarske – odljev mozgova i sposobne radne snage (mladih)
 - kulturološke – teže prilagođavanje novoj sredini
 - etničke – miješanje stanovništva (useljenici)
 - političke
- **Hrvatska matica iseljenika** (utemeljena 1951.) – središnja nacionalna ustanova koja brine o Hrvatima u dijaspori

3.4 Depopulacija

- depopulacija je smanjenje ukupnog broja stanovništva neke države
- 1857. - prvi popis stanovništva - 2,2 mil. st
 1. u 120 godina br. stanovnika se udvostručio – spor stoljetni prirast (svijet se u istom razdoblju utrostručio)
- u 1. i 2. svjetskom ratu Hrvatska je izgubila 1/3 stanovništva
- usporen rast radi epidemija španjolske gripe, kolere, krize vinove loze, socijalizma, rata...
- do 1. svj. rata porast nešto brži, a nakon 1. svj. rata usporen
- ukupno kretanje br. stanovnika uvjetovano je s 2 komponente:
 1. prirodno kretanje stanovništva
 2. migracije
- primarno je depopulacija bila uvjetovana migracijom, a kasnije negativnim prirodnim kretanjem (biološka)
- faze demografske tranzicije:
 1. do kraja 19. st – predtranzicijska etapa – stope nataliteta i mortaliteta visoke (oko 35‰), prirodni prirast nizak - 10‰
 2. od 1870-ih do 1960-ih – druga etapa demografske tranzicije – natalitet i mortalitet se smanjuju (na 10‰)
 3. u 2. polovici 20. st – posttranzicijska etapa – stope nataliteta i mortaliteta niske, prirodni prirast ispod održive razine (jako nizak ili negativan)
 - znatno smanjen infantilni mortalitet (ispod 10‰)
 - stope nataliteta i fertiliteta znatno pale radi selidbe selo – grad

- kasno stupanje u brak i sve veći broj samaca i rastavljenih brakova
- pobačaj
- nepovoljne gospodarske prilike – teže zapošljavanje mladih
- problem je što je demografska tranzicija u Hrvatskoj preuranjena u odnosu na gospodarski razvoj zemlje
- Hrvatska nije imala tranzicijsku eksploziju jer se ona poklopila sa snažnom emigracijom i velikim ratnim gubitcima

3.5 Senilizacija

- izravna posljedica emigracije i smanjivanja nataliteta je starenje (senilizacija) hrvatske populacije
- iz ekspanzivnog tipa (1953.) u stacionarno-regresivan tip dobno-spolne strukture stanovništva

DOBNA SKUPINA	1953.	2011.
Mlado	37%	21%
Zrelo	53%	55%
staro	10%	24%

- populacija Hrvatske je u dubokoj starosti – spolno-dobna piramida u obliku urne – samo 21% mladih
- uz senilizaciju primjećuje se i proces **feminizacije** – povećavanje broja ženske populacije – posljedica ratova, emigracije i prosječne duljine životne dobi žena
- u prosjeku se 4 – 6% više rađa ženske djece
- u mladoj populaciji je više muškaraca, u zreloj je broj izjednačen, a u staroj dobi je više udovica
- omjer muškaraca i žena po popisu iz 2011. – Ž: 52%; M:48%
- Hrvatska danas ima 1,35 mil. zaposlenih i 1,05 mil. umirovljenika
- velik broj nezaposlenih – pripadamo državama s najvišom stopom nezaposlenosti u Europi

3.6 Regionalna polarizacija

- uz emigraciju, depopulaciju i senilizaciju, demografsku sliku Hrvatske upotpunjuje polarizacija
- polarizacijski demografski razvoj očituje se već na karti razmjesta stanovništva
- stanovništvo Hrvatske raspoređeno je u 4 makroregije i nekoliko regija
- 4 makroregionalna centra sa više od 500 st/km² – Zagreb, Split, Rijeka i Osijek
 - svi demografski tokovi su usmjereni prema tim središtima
- jači regionalni centri – više od 250 st/km² – Zadar, Karlovac, Sisak, Varaždin, Slavonski Brod, Pula, Šibenik, Dubrovnik
- najgušće naseljene regije su Međimurje i Hrvatsko zagorje – radi povijesnih razloga
- najrjeđe naseljen ruralni prostor, planinski, krški i otočni prostori
- **85% stanovništva Hrvatske živi u nizinama** – reljef kao determinirajuća odrednica u naseljavanju
- slaba prirodna osnova, velika agrarna gustoća na malom prostoru i emigracija uvjetovali su jaku depopulaciju gorskih krajeva, otoka i Like – u zadnjih 100 godina populacija Like se prepolovila
- **polarizacijski efekt je sve izraženiji** (regionalna regionalizacija sve dublja)
- **depopulacija je zahvatila 4/5 hrvatskog teritorija** – cijeli središnji pojas Hrvatske od primorja preko Like, Korduna, Banovine, Podravine, središnja zavalu (oko Zagreba, osim Zagreba), većina otoka i Dalmatinska zagora
 - navedeni krajevi imaju najnepovoljniju biološku, obrazovnu i gospodarsku strukturu (npr. Lika – udio starog st. je 31%)
- samo makroregionalni i regionalni centri rastu (imigracija), ostali dijelovi su izloženi depopulaciji
- deruralizacija – napuštanje sela (praćeno sa deagrarizacijom – napuštanje poljoprivrede)
- stupanj urbanizacije u RH – 58% (2012.)
- problem je izraziti **monocentrični razvoj** – dominacija Zagreba – 1/4 stanovništva RH i više od 1/2 gospodarskog potencijala

3.7 Demografska politika

- uz sadašnji trend nataliteta i mortaliteta, bez migracijskog kretanja, Hrvatska će do 2050. godine imati 3,3 mil. st
- od 3,3 mil. st (2050.), samo 15% će biti mlado stanovništvo, 1,3 mil. staro i 2 mil. starije od 45 godina
- program demografskog razvoja uključuje:
 - povratak dijaspe
 - oživljavanje ratom stradalih područja
 - program useljavanja u Hrvatsku
- tek od 1996. Hrvatska ima populacijsku politiku – **Program demografskog razvitka**
 - ima karakteristike **pronatalitetne demografske politike** (povećanje nataliteta, progresivni dječji doplatak, produženi i plaćeni dječji dopust, povlašteno stambeno zbrinjavanje mladih roditelja...) i **redistribucijske populacijske politike** (stimuliranje nenaseljenih područja, posebice otoka, veće plaće u tim područjima...)
 - demografska politika se baš i ne provodi najbolje – nije zaživjela u praksi
- **tipovi demografskih politika:**
 - **ekspanzivna** (poticajna) – potiče porast broja stanovnika poticanjem rađanja i useljavanjem
 - **restriktivna** – zaustavljanje ili usporavanje daljnjeg porasta br. stanovnika smanjenjem rodnosti ili iseljavanjem
 - **redistributivna** (migracijska) – potiče povoljnu prostornu preraspodjelu stanovništva i naseljenosti
 - **eugenička** (kvalitativna) – teži općem „poboljšanju“ bioloških obilježja stanovništva

4. NASELJA I OBLICI NASELJENOSTI

4.1 Obilježja seoskih naselja i preobrazba ruralnih krajobraz

Sela – najmnogobrojnija hrvatska naselja

- naselja su obitavališta ljudi određena brojem stanovnika, veličinom, oblikom te funkcijama koje pružaju stanovništvu
- uobičajena podjela je na gradove, sela i naselja prijelaznih obilježja (mješovita naselja)
- u Hrvatskoj je 6756 naselja od kojih samo 128 imaju status grada
- prevladavaju mala seoska naselja – 40% ih ima manje od 100 stanovnika
 - 150 sela nema niti jednog stalnog stanovnika
- u panonskom prostoru nalazimo **velika sela** – više od 5000 stanovnika – poprimaju obilježja mješovitih naselja – Dalj, Tenja, Pitomača, Čepin i dr.

Obilježja hrvatskog sela

- selo je naselje sa više od 15 seoskih domaćinstava čiji članovi pretežno žive od poljoprivrede (ili ribarstva)
- seoska naselja se fizionomski razlikuju s obzirom na prirodne različitosti hrvatskih regija – ruralno naselje i ruralni krajobraz
- većina seoskih naselja su stalna, a manji broj je periodičan (u planinskim predjelima i otocima – vezani za transhumantno stočarstvo)
- vrste naselja s obzirom na fizionomiju:
 1. **raštrkana ili disperzna**
 - nisu građena planski
 - karakteristična su za planinski dio – Gorska Hrvatska, Kordun, Banovina, Hrvatsko zagorje, slavonske gore i zaleđe Dalmacije
 - često se sastoje od više zaselaka (prema prezimenima obitelji – **patronimički zaseoci**)
 2. **zbijena ili grupirana**
 - glavno obilježje je okupljenost kuća
 - mogu biti različitih oblika a najčešće su **nizna sela** izdužena uz prometnicu ili rijeku – ušorena sela
 - najviše ih je u Panonskoj Hrvatskoj i uz prometnice u Gorskoj Hrvatskoj
 - drugi tip zbijenih naselja su **gomilasta naselja** nepravilne strukture
 - nalazimo ih uz križišta putova, na obali
 - ovom tipu pripadaju akropolska naselja Istre
 - ovom tipu pripadaju i seoska naselja pravokutnih ulica – **kolonizacijska naselja** – Slavonija
 3. **osamljena**
 - rijetka u Hrvatskoj
 - vezana su uz brdsko-planinske predjele – planina Promina

Tipovi ruralnih krajobraz

- ruralni krajobraz posljedica je **oblika naselja**, ali i **načina iskorištavanja tla** te **parcelizacije poljoprivrednog zemljišta**
- važna je veza stambenog objekta (kuća i gospodarskih objekata) i poljoprivrednih površina (vrtova, oranica, livada...)
- u zbijenim naseljima poljoprivredne površine su udaljene od stambenih objekata, dok su u raštrkanim naseljima poljoprivredne površine uz stambene objekte
- 2 osnovna tipa ruralnog krajobraz u RH:
 1. krajobraz otvorenih polje
 - u prostorima intenzivne poljoprivrede

- velike poljoprivredne površine bez fizičkih granica između
 - posjedi se razlikuju s obzirom na zasijane kulture
 - Nizinska Hrvatska – panonski dio
2. krajobraz zatvorenih polja
- izražena parcelizacija i ograđenost polja
 - parcele su malene, ograđene i okupljene
 - način ograđivanja ovisi o prirodnim obilježjima prostora – u primorju suhozid; gorska Hrvatska – živica ili ograda, pojas drveća i grmlja

4.2 Razvoj urbane mreže

- gradovi su veća, gusto naseljena područja čije se stanovništvo bavi pretežno sekundarnim i tercijarnim djelatnostima
- gradovi su novijeg postanka od sela (jer se sekundarne i tercijarne djelatnosti javljaju kasnije u povijesti)

Antička urbana mreža

- prvi gradovi na području Hrvatske izgrađeni su u antičko doba
- najprije je urbanizirana Dalmacija – grčka kolonizacija prije 2000 do 3000 godina – Issa na Visu, Pharos (Stari Grad) na Hvaru, Tragurij (Trogir), Epetij (Stobreč)
- Delimati – Salona (Solun)
- kasnije dolaze Rimljani koji grade većinu gradova na obali
- slabije je bio urbaniziran kontinentalni dio radi žešćeg otpora Ilira
- Rimljani grade Sisciu (Sisak) – najvažniji grad u provinciji Panoniji i Salona u provinciji Dalmaciji

Srednjovjekovna urbanizacija

- propadaju rimski gradovi i jača ruralizacija
- srednji vijek nije pogodan za nastanak gradova radi nepostojanja država, nesigurnosti i feudalne anarhije
- provala barbara sa istoka, velike seobe naroda u 7. st – na hrvatski prostor dolazi slavensko stanovništvo koje nema urbane tradicije
- s pojavom kršćanstva na ovim krajevima dolazi do srednjovjekovne urbanizacije – mreža biskupskih i nadbiskupskih centara
- samostani i burgovi – jezgre nove urbane mreže
- nastaju mnogi gradovi, posebno u panonskoj Hrvatskoj – neki od njih postaju slobodni kraljevski gradovi
- srednjovjekovni gradovi su imali nepravilnu strukturu, krivudave ulice i bez osnovne infrastrukture te sa malim brojem stanovnika
- uz burgove i samostane nastaju sajmišta

Industrija – poticaj razvoju gradova

- veliku ulogu u nastanku modernih industrijskih gradova imala je **željeznica**
- industrijski gradovi naglo rastu površinom i brojem stanovnika – grade se tvornice i skladišta
- u industrijskom razdoblju stvorena je današnja mreža gradova u Hrvatskoj – 128 gradova
- status grada određuje se ustavom i zakonom
- kriterij određivanja grada u RH:
 - broj stanovnika
 - urbana tradicija i fizionomija naselja
 - udio stanovnika zaposlenih van primarnih djelatnosti
- pri određivanju statusa grada u obzir se uzimaju povijesne i prirodne okolnosti, specifičnost prostora i suvremeni trendovi razvoja gradova

- u Hrvatskoj se razlikuju veliki, srednji i mali gradovi

4.3 Nodalno-funkcionalna regionalizacija Hrvatske

Što je nodalna regija

- odnos grada i okolice je komplementaran – okolica opskrbljuje grad potrebnim sirovinama, hranom i stanovništvom
- cirkulacija stanovništva između grada i okolice uzrokuje deagrarizaciju i transformaciju okolice
- grad sa svojim gravitacijskom područjem čini **nodalnu regiju**
 - veličina nodalne regije ovisi o veličini i važnosti grada (što grad ima više funkcija i što je veći, veće je njegovo gravitacijsko područje)

Hijerarhija hrvatskih gradova

- **MAKROREGIONALNA SREDIŠTA** su gradovi s više od 100 000 st. s mnogobrojnim funkcijama važnim za stanovništvo šireg područja
- **4 makroregionalna središta u RH:**
 - **Zagrab** (688 000 / 790 000 st)
 - makroregionalno središte središnje Hrvatske i cijele države
 - **Split** (167 000 / 178 000 st)
 - makroregionalno središte južnog hrvatskog primorja (Dalmacije)
 - **Rijeka** (128 000 / 128 000 st)
 - makroregionalno središte sjevernog hrvatskog primorja
 - gravitiraju joj Istra i Kvarner, dio Gorskog kotara i Like
 - **Osijek** (84 000 / 108 000 st)
 - makroregionalno središte istočne Hrvatske
 - gravitiraju mu Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem
- granice makroregija nisu precizne i preklapaju se (Gorska Hrvatska – preklapa se utjecaj Zagreba, Rijeke i Splita)
- **REGIONALNA SREDIŠTA** – gradovi s više od 30 000 st. i manje funkcije u odnosu na makroregionalno središte
 - Zagrebačka makroregija (regionalna središta)
 - **Varaždin** (39 000 st) – regionalno središte sjevernog dijela Hrvatskog zagorja, gornje Podravine i Međimurja
 - **Karlovac** (47 000 st) – regionalno središte donjeg Pokuplja i Korduna
 - **Sisak** (33 000 st) – regionalno središte Banovine, Moslavine i dijela Posavine
 - **Bjelovar** (27 000 st) – regionalno središte Lonjsko-ilovske zavale i prostora Bilogore
 - splitska makroregija (regionalna središta)
 - **Zadar** (71 500 st) – regionalno središte sjeverne Dalmacije
 - **Dubrovnik** (28 500 st) – regionalno središte južne Dalmacije
 - **Šibenik** (34 000 st) – regionalno središte šibenskog primorja i dijela dalmatinskog zaleđa
 - riječka makroregija
 - **Pula** (57 500 st) – regionalno središte Istre
 - osječka makroregija
 - **Slavonski Brod** (53 500 st) – regionalno središte slavonske Posavine
 - **Vinkovci i Vukovar** – funkcija dvojnog regionalnog središta
- **SUBREGIONALNA SREDIŠTA (mikroregionalna)** – gradovi s desetak tisuća stanovnika i s manjim brojem funkcija
 - ovoj skupini pripadaju sva županijska središta koja nemaju viši hijerarhijski stupanj i gradovi koji udovoljavaju kriteriju veličine i stupnju centraliteta
- područna i lokalna središta – mjesta s mnogo manjim brojem st. i najčešće bez statusa grada

4.4 Makroregionalna središta

Zagreb – najveći i glavni grad

- najveći grad i tradicionalno središte države
- po popisu iz 2011. imao je **688 163** stanovnika, a administrativno područje Zagreba **790 017** st.
- razvio se od 2 naselja – Gradec (trgovci i obrtnici) i Kaptol (biskupsko naselje iz 1094.) koja se ujedinjuju 1850.
- naglo se širi izgradnjom željeznice i 1960-ih (gradi se Novi Zagreb)
- danas je Zagreb funkcionalno povezan sa svojom okolicom – Sesvete, Zaprešić, Velika Gorica i Samobor – s njima čini najveću urbanu regiju u RH sa više od 1 mil. st

Split – grad ponikao iz dioklecijanove palače

- smješten podno brda Marijan i od zaleđa odijeljen Kozjakom i Mosorom
- duga urbana tradicija – prvo naselje Aspalathos (ilirsko-grčko naselje)
- nastanak se veže uz gradnju palače cara Dioklecijana u 4. st
- prodorom barbara, palača postaje utočište romanskom stanovništvu, a kasnije dolaze i Hrvati
- razvija se izgradnjom željeznice i nakon 2. svj. rata (izgradnja luke i industrijalizacija)
- danas je drugi grad po veličini u RH (oko 167 000 st) i čini urbanu regiju od Trogira na zapadu do Omiša na istoku, prostor zaleđa s velikim krškim poljima i srednjodalmatinske otoke (Hvar, Brač, Šolta) te čini 60 km dugu urbaniziranu regiju sa oko 250 000 stanovnika

Rijeka – najveća hrvatska luka

- treći grad po veličini u RH – oko 128 000 stanovnika
- u rimsko doba nastaje Tarsatica koju uništavaju doeljeni Hrvati i grade novo naselje na obali Riječine
- u srednjem vijeku postoje 2 naselja – Trsat i Rijeka
- brži razvoj grada u 19. st – Mađari grade luku
- nakon 2. svj. rata – industrijski razvoj Rijeke – najveća hrvatska i jugoslavenska luka
- urbana regija od Opatije na zapadu do Crikvenice na istoku – oko 200 000 st
- gravitacijsko područje obuhvaća Istru, veći dio Like i Gorskog kotara i kvarnerske otoke
- radi strmog terena grad se ne može puno širiti – grade se poslovne zone Kukuljanovo i Škriljevo

Osijek – slavonska metropola

- nastao na desnoj obali Drave na mjestu najlakšeg prijelaza preko rijeke
- lučka funkcija Drave
- na granici Slavonije i Baranje
- rimsko naselje Mursa – blizina rimskog limesa na Dunavu
- u 12. st se gradi hrvatsko naselje Osek – zapadno od Murse – trgovačko i obrtničko središte
- u 16. st ga ruše Osmanlije
- jedan od prvih gradova u Hrvatskoj koji se počinje industrijalizirati (zbog povoljnog prometnog položaja na Dravi)
- nastankom Jugoslavije pa sve do danas ima periferan položaj – sporije se razvija od ostalih makroregionalnih središta
- oko Osijeka nastaju brojna velika sela koja se transformiraju u mješovita naselja – Višnjevac, Tenja, Čepin

4.5 Važnost prostornog planiranja

Prostorno planiranje – uvjet bržeg razvoja

- prostorno planiranje je složen i sveobuhvatan proces planskog razvoja prostora s optimalnim vrednovanjem potencijala pojedinih regija kojima se može predvidjeti, planirati i predodrediti ukupan razvoj
- planskim razvojem nastoje se uskladiti funkcije rada, stanovanja te odmora i rekreacije uz poštivanje ekoloških normi

- funkcije prostornog planiranja:
 - ubrzanje gospodarskog razvoja na optimalan način koristeći prirodne resurse
 - ujednačen gospodarski razvoj svih dijelova države
- nacionalno prostorno planiranje uključuje sustave nacionalne važnosti – energetske i prometni sustav te gradnja velikih gospodarskih zona
- na temelju nacionalnog prostornog plana provodi se planiranje na nižim razinama – regionalnoj i lokalnoj te kratkoročno i dugoročno (ne na kraći rok od 5 godina)

Revitalizacija ruralnih područja

- svrha prostornog planiranja je zaustavljanje iseljavanja seoskog stanovništva (deagrarizacija i deruralizacija)
- prostornim planiranjem država pokušava omogućiti bolji životni standard područjima sa većim iseljavanjem – gorska Hrvatska, Banovina, Kordun, sjeveroistočna Istra, dalmatinsko zaleđe
 - orijentacija poljoprivrede na tržišno orijentiranu poljoprivredu (konkurentnu) i izgradnja popratne prometne i komunalne infrastrukture na selu
 - zadovoljavanje osnovnih potreba stanovništva za školovanjem, zdravstvenom zaštitom
 - razvoj seoskog turizma

Revitalizacija otoka

- potrebno je osigurati bolje životne uvjete na otocima te ih bolje prometno povezati s kopnom
- orijentiranost poljoprivrede na autohtone kulture
- kontrola turizma radi očuvanja okoliša

Prostori velikih koncentracija stanovništva

- zadaća prostornog planiranja prostora velike koncentracije stanovništva je kontrolirati i zaustaviti neplansko širenje grada prema okolici
- metropolitanska područja u RH:
 - Zagreb – Samobor, Zaprešić, Sesvete, Velika Gorica i Dugo Selo
 - Split – Trogir, Kašte, Solin i Omiš
 - Rijeka – Lovran, Opatija, Kraljevica, Crikvenica i Omišalj na Krku
 - Osijek – Belje, Darda, Višnjevci i Josipovac
- gradske koncentracije:
 - Varaždin – Čakovec
 - Vukovar – Vinkovci
 - Sisak – Petrinja
 - Karlovac – Duga Resa

5. GOSPODARSTVO HRVATSKE

5.1 Etape gospodarskog razvoja

Uvjeti gospodarskog razvoja

- čimbenici gospodarskog razvoja mogu biti prirodni i društveni
- Hrvatska ima pretežito povoljne prirodne čimbenike – na dodiru prirodnih i geografskih regija, duga i razvedena obala, bogatstvo šuma i plodnog tla, - nedostatak ruda i izvora energije
- društveni činitelji uglavnom su djelovali nepovoljno – ratovi, politička podređenost i iseljavanje
- 5 etapa razvoja hrvatskog gospodarstva:

1. obrtničko-manufakturna etapa (do druge polovice 19. st)

- traje najduže
- u sastavu Habsburške Monarhije – zaostajemo za ostalim europskim zemljama
- poljoprivreda polikulturalna i tradicionalna – velika agrarna kriza – iseljavanje ljudi
- prevladava obrtničko-cehovska proizvodnja – manufakturne radionice
- početci industrijske revolucije – industrija se razvija u većim gradovima u unutrašnjosti, a u primorskim gradovima velika važnost pomorstva i trgovine

2. industrijsko-željeznička etapa (1870. – 1918.)

- industrija se kasno razvija – 1870-ih (100 godina nakon izuma parnog stroja)
- prve tvornice malene i s primitivnom proizvodnjom te malim brojem radnika
- Hrvatska i dalje slabo razvijena, maleno tržište
- gradi se prva željeznička pruga 1862. – **Zidani most – Zagreb – Sisak**
- pruga Budimpešta – Zagreb – Rijeka (1873.) – pokrenula razvoj nekih ind. grana
- prevladava laka, radno intenzivna industrija – drvna, prehrambena i tekstilna
- počinje se razvijati tercijarni sektor – trgovina, promet, turizam, banke i štedionice
- počinje urbanizacija – Zagreb postaje središte

3. gospodarski razvoj između dva rata (1918. – 1941.)

- Hrvatska se nalazi u sastavu Jugoslavije u kojoj je politički podređena
- Hrvatska je razvijenija od istočnih dijelova zemlje – Srbije, BiH, Makedonije i Crne Gore
- daljnji razvoj industrije – Zagreb postaje industrijsko dominantno središte
- gospodarski razvoj sporiji – odljev novca za razvoj slabije razvijenih dijelova zemlje, oduzeti Zadar, Istra i Rijeka

4. socijalističko razdoblje (1945. – 1991.)

- razdoblje planskog, socijalističkog gospodarstva (komanditno gospodarstvo)
- odljev kapitala za razvoj slabije razvijenih republika u Jugoslaviji - Srbije, BiH, Makedonije i Crne Gore
- zemlja je uništena u ratu pa se velika sredstva ulažu u obnovu (petogodišnji planovi razvoja)
- intenzivna elektrifikacija, gradnja cesta i industrijalizacija te modernizacija poljoprivrede
- visoki stupanj centralizma – Beograd
- 1950. uvodi se radničko samoupravljanje
- od 1960-ih razvoj masovnog turizma
- snažna industrijalizacija uvjetuje i veliku urbanizaciju – napuštaju se sela i grade se velike stambene četvrti (Novi Zagreb, Cvjetno, Vrbič...)
- veliki investicijski promašaji u industriji – niskokvalitetni proizvodi i višak radnika – radnici počinju odlaziti u inozemstvo na rad (gastarbajteri)
- uzimaju se veliki krediti u inozemstvu koji dolaze na naplatu 1980-ih – dolazi do krize

5. tranzicijsko razdoblje

- prelazak sa planskog na tržišno gospodarstvo

- Hrvatska trpi velike štete u ratu (posebno u turizmu i industriji)
- loše provedena privatizacija, nekonkurentnost industrije i gubitak tržišta
- proces pretvorbe i privatizacije praćeni malverzacijama i kriminalom – posljedice su odljev mozгова, velik broj nezaposlenih, porast umirovljenika, smanjenje životnog standarda
- oživljavanje turizma, gradnja i modernizacija prometnica, postupno povećanje izvoza i blagi rast gospodarstva (ali i dalje ispod 3% godišnje)
- svim etapama razvoja karakteristično je da Hrvatska nije mogla samostalno voditi politiku (osim u posljednjoj fazi, ali tek nakon rata)

5.2 Suvremena obilježja gospodarstva

Prirodne pogodnosti i razvoj

- povoljan prometni položaj za razvoj gospodarstva - sredozemna i srednjoeuropska zemlja
- sastoji se od triju komplementarnih prirodnih cjelina – Nizinske, Gorske i Primorska Hrvatske
 1. **Nizinska Panonska Hrvatska** – poljoprivredni potencijal, duga tradicija industrijskog razvoja, bogatstvo energetske potencijalom i najveći broj stanovništva RH živi ovdje
 2. **Gorska Hrvatska** – bogatstvo šumom (šumarstvo i drvna industrija), mogućnost razvoja turizma i rekreacije – najslabije razvijena regija i najrjeđe naseljena
 3. **Primorska Hrvatska** – razvijen turizam, prometna važnost Jadranskog mora, sredozemna poljoprivreda

Društveno-političko okruženje

- težak i gotovo nemoguć razvoj gospodarstva za vrijeme rata – veliki izdatci za obranu
- nakon rata teško se prilagođavamo na nova tržišta i tržišno gospodarstvo
- privatizacija i pretvorba nepravilno provedene – malverzacije i kriminal – rijetka poduzeća su uspjela izvući korist iz privatizacije – uglavnom su propala i rasprodana
- turizam je pretrpio velike gubitke i sporo se oporavlja
- prometna povezanost Hrvatske bila je ugrožena za vrijeme rata, a nakon rata javlja se potreba za izgradnjom autocesta i boljim povezivanjem hrvatskih krajeva
- slaba inozemna ulaganja u Hrvatsku

Kretanje gospodarskih pokazatelja

- u ratnom i poslijeratnom razdoblju gospodarstvo stagnira i nazaduje
- BDP se vrlo sporo povećava, 1990-ih se smanjuje, a zadnjih godina lagano raste
- smanjio se životni standard i kupovna moć stanovništva Hrvatske
- nezaposlenost stalno raste zbog propasti i stečaja brojnih poduzeća i sporim otvaranjem novih
- znatan broj ljudi ovisi o državnom proračunu – invalidi, umirovljeni branitelji i njihove obitelji i dr.
- država uvodi visoke poreze
- negativna trgovinska bilanca (trgovinski deficit) – izvoz stagnira ili se smanjuje
- neprestano povećanje poreza – negativno djeluje na izvoz i rast gospodarstva
- neravnomjeran regionalni razvoj – gospodarski razvijenija područja na sjeveru i zapadu zemlje (Međimurska i Varaždinska regija te Zagrebačka) – ostatak zemlje zaostaje, a posebno područja Like, Korduna, Banovine, sjeverne i srednje Dalmacije, Podunavlje i dijelovi zapadne Slavonije (područja zahvaćena ratom)
- iseljavanje stanovništva u bolje razvijena područja ili u inozemstvo

Razvojni trendovi gospodarstva

- najviše se ulaže u prometnu infrastrukturu i turizam
- najveća zadaća hrvatskog gospodarstva je podizanje proizvodnje i smanjenje nezaposlenosti
- potreba razvoja poljoprivrede – marikultura i proizvodnja zdrave hrane
- potrebno je privući strani kapital
- potrebno je više ulagati u znanost i školstvo

- potrebno je ravnomjerno razvijati sve hrvatske regije kako bi se smanjilo iseljavanje

5.3 Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

- poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo su primarne djelatnosti
- podmiruju osnovne, tj. egzistencijalne potrebe čovjeka i osiguravaju sirovine za sekundarne djelatnosti

Poljoprivreda

- poljoprivredne djelatnosti su ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo i ribarstvo
- Hrvatska ima veliki poljoprivredni potencijal koji je slabo iskorišten
- 57% površine RH iskoristivo je za poljoprivredu
- udio poljoprivrede u BDP-u i radne snage u poljoprivredi se smanjuje – razlog je jeftini uvoz, modernizacija poljoprivrede koja zahtjeva manje radne snage i napuštanje poljoprivrede (deagrarizacija)

Glavna obilježja poljoprivrede

- do sredine 20. st. poljoprivreda je bila dominantna gospodarska grana – 75% st. RH zaposlenih u poljoprivredi
- 1848. ukida se feudalizam i dosta seljaka ostaje bez zemlje – bezemljaši koji sele u inozemstvo
- nakon 2. svj. rata – društveno vlasništvo – zadruge i poljoprivredni kombinati
- jača deagrarizacija i ne ulaže se dovoljno u modernizaciju poljoprivrede
- nakon osamostaljenja, poljoprivreda se individualizira, nestaju kombinati – nedovoljno konkurentna poljoprivreda – potrebna državna ulaganja i poticaji kako bi opstala
- nedostatci hrvatske poljoprivrede:
 - usitnjeni posjedi
 - niski prinosi u odnosu na europske
 - stanovništvo koje se bavi poljoprivredom je staro i sporo se prilagođava zahtjevima tržišta
- poljoprivreda u RH napreduje u proizvodnji kukuruza, industrijskog bilja i nekih vrsta voća, ostala poljoprivredna proizvodnja propada ili stagnira (stočarstvo, vinogradarstvo i dr.)

Poljoprivredne regije

- hrvatske poljoprivredne regije su:
 1. panonska regija
 2. peripanonsko-brežuljkasta regija
 3. gorska
 4. jadransko-sredozemna regija

Panonska poljoprivredna regija

- ima najbolje uvjete za poljoprivredu i poljoprivredna proizvodnja je najrazvijenija
- ovaj prostor je **hrvatska žitnica**
- obuhvaća najistočniji dio Hrvatske, između Save, Drave i Dunava te Baranju
- prevladava crnica, bogata humusom
- poljoprivreda na ovom prostoru ima dugu tradiciju i tržišno je orijentirana
- uzgajaju se **kukuruz, pšenica, krmno bilje** (djetelina, stočna repa...) i **industrijsko bilje** (konoplja, lan, suncokret, duhan)
- vinogradarstvo – Ilok, Vukovar i Baranja
- voćarstvo – Vinkovci (jabuke)
- stočarstvo – uzgoj goveda, svinja, peradi i konja

Peripanonsko-brežuljkasta poljoprivredna regija

- obuhvaća cijelu Središnju Hrvatsku i gore zapadne Slavonije

- tlo slabije kvalitete i reljef nepogodan za tržišnu poljoprivredu, prinosi niži, slabija mehanizacija
- usitnjenost posjeda
- uvjeti pogodniji za polikulturnu proizvodnju – voće i povrće
- poljoprivredu platiće dobro razvijena prehrambena industrija u tom kraju – Podravka
- dobro razvijeno mliječno stočarstvo – Bjelovarsko-bilogorska županija
- vinogradarstvo – Požeška kotlina, Hrvatsko zagorje, Prigorje i Vukmeričke gorice i zapadno Međimurje
- snažna deagrarizacija i deruralizacija

Gorska poljoprivredna regija

- regija obuhvaća Gorski Kotar, Liku, Učku, Ćićariju, Dinaru i Kamešnicu na jugu
- malo obradivog tla i malo nizina
- prevladava pašnjačko stočarstvo – ovce, goveda i koze
- iznimka su krška polja i ponikve na kojima se razvila poljoprivreda (krumpir i kupus)
- kisela i slabo plodna tla – crvenica
- depopulacija i deagrarizacija prostora
- slabo iskorišteni prirodni potencijali

Jadransko-sredozemna poljoprivredna regija

- regija obuhvaća Istru, Kvarner i Dalmaciju bez planinskog zaleđa
- krški reljef s malo obradivih površina nepovoljni su za razvoj poljoprivrede
- sredozemna klima i tlo crvenica
- poljoprivredno najvažniji dolina Neretve, Ravni kotari, zapadna Istra i flišne zone na obali (Kaštela, unutrašnjost Istre, Konavli) i otocima (Krk, Rab i Hvar)
- uzgajaju se sredozemne kulture – maslina, smokva, agrumi, rogač, badem i višnje
- vinogradarstvo – Istra, oko Zadra i Šibenika, Pelješac, Korčula, Hvar, Vis i Brač
- maslinarstvo na otocima
- stočarstvo – pašnjački uzgoj ovaca i koza

Šumarstvo

- šume prekrivaju 39,4% površine Hrvatske
- pripadamo u europske zemlje bogate šumom
- oko 260 šumskih autohtonih vrsta od kojih 60 autohtonih vrsta drveća
- **81,5% bjelogorične šume i 13,6% četinjača** – ostatak degradirana šuma
- najrasprostranjeniji su **bukva i hrast**
- **drvena industrija slabo razvijena** – drvo se izvozi

Ribarstvo

- hrvatsko ribarstvo bi **trebalo biti** dobro razvijeno
- ribarska flota mala i zastarjela – 300 brodova i 10 000 čamaca; oko 20 000 ribara
- najveću ribarsku flotu imaju Rovinj, Split i Rijeka
- tradicionalna ribarska naselja Kali (Ugljan), Sali (Dugi otok) i Komiža (Vis)
- Jadransko more siromašno ribom – oko 400 jestivih morskih organizama
- godišnji ulov ribe 60 – 70 000 tona ribe – najviše se lovi plava riba
- razvedena obala s mnogobrojnim zaljevima povoljna je za razvoj **marikulture** – razvijena u Limskom, Malostonskom i Šibenskom zaljevu te Novigradskom moru i u okolici Pule
- u novije vrijeme javlja se uzgoj tune

Slatkovodno ribarstvo

- razvijeno u Nizinskoj Hrvatskoj

- umjetni uzgoj riba u ribnjacima – šarani, pastrve i amuri
- najveći ribnjaci u Jelas-polju, u okolici Našica, Čazme, Garešnice, Velikih Zdenaca, Donjeg Miholjca i Đurđenovca

5.4 Rudarstvo i energetika

Rudarstvo

- duga rudarska tradicija
- nema dovoljno ruda za potrebe industrije pa uvozimo rude
- rudarstvo ostvaruje oko **1% BDP-a** – pretežno proizvodnja nafte i plina
- oko 600 mil. tona **rezervi ugljena**
- proizvodnja zamrla – mala i neisplativa nalazišta ruda
- trend gašenja ugljenokopa traje već 40 godina – zatvoreni ugljenokopi Siverić i Velušić kraj Drniša, Konjščina i Golubovec u Hrv. Zagorju i rudnik kamenog ugljena Raša u Istri
- danas se uvozi sav ugljen potreban za rad termoelektrana
- rudnici **metalne rude** – mala, gotovo nevažna ležišta – Petrova gora (željezna ruda)
- **boksit** – Istra i sjeverna Dalmacija – Obrovac, Drniš, Sinj, oko Labina i Rovinja te manja nalazišta u Lici i na Pagu
 - oko 20% europskih rezervi boksita
 - od 1985. opada proizvodnja boksita (uglavnom se uvozi i prerađuje u aluminij)
 - tvornice aluminija – Lozovac i Ražine kod Šibenika i Obrovac (ugašen)
- **nemetalna rudna bogatstva** – morska sol, lapor i građevni kamen
- proizvodnja **sol** se smanjuje – 3 solane – Ston, Nin i Pag (najveća i proizvodi 18 000 od ukupno 20 000 t soli godišnje)
- **lapor i vapnenac** – za proizvodnju cementa – u Kaštelima i oko Koromačnog i Umaga
- **građevni kamen** – Brač, Benkovac i Pazin
- **granit** – Moslovačka gora
- nizinska Hrvatska – građevni kamen slabije kvalitete, šljunak, pješčenjak, glina, kaolin, vatrostalna glina, barit (Topusko i Mrzle vodice u G. kotaru), kvarcit (Moslavina i Slavonija)

Energenti

- energetske izvore dijele se na **obnovljive** (hidroenergija, energija Sunca, valova, morskih mijena, morskih struja, geotermičkih izvora, biomase) i **neobnovljive** (ugljen, nafta, plin, atomska energija)

Neobnovljivi izvori energije

- najvažniji izvori energije u RH su nafta, plin i snaga vode (hidroenergija)

Nafta

- najvažniji izvor energije na svijetu i važna sirovina za kemijsku industriju i petrokemiju
- najvažnija nalazišta nafte u sjevernom Jadranu
- u panonskom dijelu nalazi se 60-ak nalazišta nafte – Beničanci kod Donjeg Miholjca, Žutica kraj Ivanić-Grada (proizvodi najviše nafte), Stružec kraj Kutine, Šandrovac kraj Bjelovara i Đeletovci kraj Vinkovaca
- ukupne zalihe nafte oko 20 mil. tona
- godišnje proizvodimo oko 1,5 mil. tona, a potrebno nam je 4,5 do 5 mil. tona – 2/3 nafte se uvozi
- Hrvatska ima svoje naftne izvore u Angoli i Egiptu
- dvije rafinerije nafte – Rijeka i Sisak

- petrokemijski pogoni – Zagreb i Kutina
- JANAF – naftovod – od Omišlja na Krku do Siska i onda od Siska prema Mađarskoj i Srbiji

Zemni plin

- ekološki prihvatljiviji jer manje ugrožava okoliš i ima visoku kaloričnu vrijednost
- najčešće se pojavljuje ondje gdje ima nafte
- najveće nalazište plina – Molve kraj Đurđevca
- ostala (manja) nalazišta – Bokšić Lug kraj Našica, Legrad kraj Koprivnice, Žutica i Kloštar kraj Ivanić-Grada, kraj Kutine te nalazišta plina na sjevernom Jadranu koja iskorištavamo zajedno s Talijanima
- plinovodi uglavnom u nizinskoj Hrvatskoj, a u zadnje vrijeme se grade i u primorju
- veći dio plina se uvozi iz Rusije

Ugljen i nafta

- izvori energije koji se koriste za rad termoelektrana
- termoelektrane – Plomin I i Plomin II u Istri, Rijeka, Jertovec kraj Konjščine u H. zagorju, Sisak i Osijek
- u Zagrebu su 2 toplane – termoelektrane
- sav ugljen se uvozi jer ga više ne proizvodimo
- ugljen je najneprihvatljiviji izvor energije – izgaranjem se oslobađa čađa i sumporov dioksid

Atomska energije

- nuklearne elektrane ne zagađuju okoliš, ali problem je sa skladištenjem nuklearnog otpada
- NE Krško – zajedno je izgradili Slovenija i Hrvatska

Obnovljivi izvori energije

- oko 1/3 potreba za električnom energijom podmirujemo iz **hidroelektrana**
- iskoristivi potencijal hrvatskih rijeka je 11 200 GW, a iskorištava se 6500 GW (58%)
- hidroelektrane – najviše na Cetini – HE Zakučac, HE Orlovac, HE Kraljevac, HE Đale i HE Peruča
- sustav HE Cetina – proizvodi 40% energije
- tri hidroelektrane na Dravi – HE Varaždin, HE Čakovec i HE Donja Dubrava
- za gradnju hidroelektrana najveću perspektivu imaju Drava, Sava i Kupa
- hidroelektrane, termoelektrane i nuklearna elektrana ne proizvode dovoljno električne energije za domaće potrebe, pa se dio električne energije uvozi
- **geotermalni sustav** – iskorištavanje geotermalne vode (toplica) – topla voda se može iskoristiti za pokretanje geotermalnih električnih centrala
- **Sunčeva energija** – veliki potencijali, posebno u primorskoj Hrvatskoj
- **energija vjetra** – vjetroelektrane na Pagu, Ravnim Kotarima i šibenskom zaleđu
- biodizel, bioetanol i bioplin – grade se postrojenja u Molvama i Semeljcima kod Đakova

5.5 Industrija Hrvatske

- početci razvoja industrije u RH sežu u doba Austro-ugarske Monarhije
- industrijska revolucija u Hrvatskoj zaostaje u odnosu na zapadnoeuropske zemlje
- prije Domovinskog rata Hrvatska je uz Sloveniju bila najrazvijenija industrijska zemlja u Jugoslaviji, a Zagreb vodeće industrijsko središte s najviše industrijskih postrojenja
- hrvatska industrija zasniva se na domaćoj sirovini i kvalitetnoj radnoj snazi
- prednosti industrije su izlaz na more i povoljan prometni položaj

- 1995. udio industrije u BDP-u bio je 40%
- danas je prisutan trend smanjenja industrijske proizvodnje, broja zaposlenih u ind. i industrije općenito
- industriju dijelimo na dvije vrste:
 1. radno intenzivna industrija
 - zapošljava velik broj radnika uz male investicije i malu dobit
 2. kapitalno intenzivna industrija
 - zapošljava mali broj ljudi, temelji se na velikim ulaganjima i visokoj tehnologiji, ali ostvaruje puno veću dobiti (elektronička, kemijska, farmaceutska...)
- Hrvatska je razvila prvu vrstu industrije, temeljenu na vlastitim sirovinama – drvo i poljoprivredni proizvodi
- prema vrijednosti proizvodnje najvažnije grane hrvatske industrije su metalna, prehrambena, tekstilna, kemijska, elektrotehnička i drvna ind.

Industrijske grane

Metalna industrija

- temelj metalne industrije je crna i obojena metalurgija
- Hrvatska ima 2 željezare – Sisak (veća) i Kaštel-Sućurac (manja)
- ekološki problemi su uvjetovali zatvaranje koksare u Bakru i tvornicu ferolegura u Šibeniku
- metalurgija obojenih metala – prerađuje boksitu i proizvodi aluminij
- prerada kovina – manje važna po broju zaposlenih i dohotku
- strojogradnja i proizvodnja prometnih sredstava – Zagreb, Osijek, Slavonski Brod, Rijeka, Pula, Split i Varaždin
- proizvodnja lakog oružja, alata, metalnog namještaja, čavala i dr.

Brodogradnja

- naša najpoznatija industrijska grana
- postoji od davnina
- u današnjem obliku brodogradnja počinje u 19. st
- najveća brodogradilišta: Viktor Lenac i 3. maj u Rijeci, Uljanik u Puli i Brodosplit u Splitu te niz manjih brodogradilišta za remont i proizvodnju manjih plovila

Prehrambena industrija

- s obzirom na broj zaposlenih i ostvarene prihode, prehrambena industrija je jako važna
- prehrambena ind. je povezana s poljoprivredom i dosta je razgranata i raznolika
- najveća prehrambena tvrtka je Podravka
- mliječna i mesna industrija u Središnjoj Hrvatskoj
- šećerane u Virovitici, Županji i Osijeku
- tvornice za preradu ribe, vinarije, tvornice za preradu maslina, voća i povrća u primorskoj Hrvatskoj
- tvornice bezalkoholnih pića, mineralne vode, pivovare, tvornice tjestenine – diljem Hrvatske
- tvornica duhana – Zagreb i Rovinj (prije u Zadru)
- tvornice slastica i kave – Kraš, Franck, Zvečevo

Tekstilna industrija

- radno intenzivna industrija koja zapošljava pretežno žensku radnu snagu
- doživljava krizu
- središta tekstilne ind. – Zagreb, Varaždin, Vukovar, Varaždin, Čakovec, Zadar, Karlovac, Duga Resa i Krapina
- većina tvornica je u stečaju ili pred zatvaranjem

Kemijska i farmaceutska industrija

- Zagreb – petrokemija – prerada naftnih derivata
- Kutina – tvornica umjetnih gnojiva

- kemijska industrija – Split i Osijek
- farmaceutska industrija – Zagreb (Pliva), Rijeka (GLR) i Koprivnica (Belupo)
- Pliva – najveća farmaceutska tvrtka ovog dijela Europe

Drvena industrija

- razvila se u krajevima bogatim šumom – Gorski kotar i Slavonija
- velik dio drva u polupreradenom obliku (daske) izvozi se u Italiju
- ostale industrijske grane – elektrotehnička, industrija kože i obuće, olovaka, uredskog materijala i dr.
- dominira prerađivačka industrija u strukturi ukupne industrije

Industrijske regije

- najvažnije industrijske regije vezane su uz vodeća gradska središta i njihove urbanizirane regije
- prisutan je monocentrizam industrijskog razvoja – Zagreb
- prema stupnju koncentracije industrije, izdvaja se 7 industrijskih regija u Hrvatskoj:
 1. zagrebačka ind. regija
 - obuhvaća Zagreb (i okolicu) i Hrvatsko zagorje
 - najveća koncentracija industrije
 2. sisačka
 - metalurgija i prerada nafte
 3. istočnohrvatska
 - šire područje Osijeka, Baranja, Vinkovci, Vukovar, Đakovo, Županja i Slavonski Brod
 - prehrambena i drvena industrija te proizvodnja prometnih sredstava
 4. međimursko-gornjopodravska (Varaždinska)
 - duga i uspješna industrijska tradicija
 - Varaždin, Koprivnica i Čakovec
 - prehrambena, tekstilna, mliječna i farmaceutska ind.
 5. riječko-karlovačka
 - područje Rijeke do Karlovca
 - petrokemija, prehrambena ind. i brodogradnja
 6. istarska
 - Pula, Rovinj, Pazin i Buzet
 - brodogradnja i prehrambena ind.
 7. splitska industrijska regija
 - Split, Zadar i Šibenik i manja mjesta na obali i otocima
 - teška i metalna ind., brodogradnja, ind. cementa, prehrambena ind., proizvodnja građevinskog kamena
- problemi u industriji
 1. tehnička zastarjelost
 2. visoki troškovi proizvodnje
 3. neiskorištenost kapaciteta
 4. uvozna ovisnost
 5. nedostatak novih proizvoda s višom fazom prerade
 6. neprepoznatljivost na svjetskom tržištu
 7. pomanjkanje stručnjaka („odljev mozgova“)
 8. premalo ulaganja u intelektualni kapital
 9. stvaranje stabilnog makroekonomskog okruženja (razvoj tržišta kapitala, smanjivanje kamata, poticaj ulaganja)

5.6 Obilježja kopnenog prometa

Kopneni promet

- kopneni promet čine:
 - cestovni
 - cjevovodni
 - željeznički
 - riječno-kanalski promet
 - gradski promet

Prijevoz putnika prema vrsti prijevoza (2011. g)	
Željeznički	49,5%
Cestovni	40,3%
Pomorski	8,9%
Zračni	1,3%

- Hrvatska – tranzitna zemlja – prolaze prometnice koje povezuju srednju, južnu i jugoistočnu Europu
- kopneni promet najvažniji
- europski koridori koji prolaze Hrvatskom:
 - **paneuropski koridor V – (Ljubljana – Budimpešta)** – povezuje Panonsku nizinu i Srednju Europu sa Sredozemljem
 - ogranak Vb – Budimpešta – Zagreb – Rijeka
 - ogranak Vc – Budimpešta – Osijek – Sarajevo
 - **paneuropski koridor X – (Salzburg – Ljubljana – Zagreb – Beograd – Solun)** – povezuje zapadnu Europu sa jugoistočnom Europom i Bliskim istokom
 - ogranak Xa – Graz – Maribor – Zagreb
 - ogranak Xc – Niš – Istanbul

Cestovni promet

- najvažniji oblik kopnenog prometa
- najvažniji za prijevoz putnika i robe
- prijevoz „od vrata do vrata“
- za vrijeme Jugoslavije, Hrvatska nije mogla samostalno razvijati prometnu mrežu – prednost je davana Posavskom pravcu (Zagreb – Beograd)

Duljina cesta prema skupinama razvrstanih cesta (2010. g)	
Autoceste	1126 km
Državne ceste	6929 km
Županijske ceste	10 936 km
Lokalne ceste	10 342 km

Željeznički promet

- građena za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije
- prva željeznička pruga 1862. – **Zidani most – Zagreb – Sisak**
- danas je u RH **2 722 km pruga** od kojih je 984 km **(36%) elektrificirano**
- željeznički promet najvažniji je za prijevoz robe
- najkvalitetnije je izgrađen posavski željeznički pravac – u cijelosti elektrificiran i ima dvostruki kolosjek
- željeznica Zagreb – Rijeka – slabije kvalitete i propusnosti radi nagiba terena
- primorska Hrvatska nije dobro prometno povezana – 1925. pruga Zagreb – Split (lička pruga)

- Pula se s ostatkom zemlje povezuje preko Slovenije
- 1990. Zagreb uključen u eurocity željeznički promet Europe – povezan s Münchenom poslovnim vlakom Mimara
- 2004. u Hrvatsku se uvode nagibni vlakovi

Riječno-kanalski promet

- važan je isključivo **za prijevoz robe** i to robe koja se ne kvari lako i čiji prijevoz može trajati dulje
- rijeke i kanali pripadaju kopnenim vodama pa su stoga dio kopnene prometne mreže
- Hrvatska ima malo prometnih rijeka
 - Sava – plovna od Siska do ušća u Dunav – najveće luke Sisak, Slavonski Brod i Županja
 - Drava – plovna od Terezina Polja do Osijeka – najveća luka Osijek
 - Dunav – plovna cijelim tokom kroz Hrvatsku – najveća luka Vukovar
 - Kupa – plovna 5 km prije ušća u Savu, a povremeno se može do Karlovca prevoziti šljunak
- jadranske rijeke su kratke i brze te nisu plovne za veće brodove
- Neretva – plovna do Metkovića
- za vrijeme rata riječni promet se zaustavio, a danas stagnira
- problemi: neuređeni plovni putovi, zastarjela flota, visoki troškovi poslovanja i nepovoljna struktura robe

Cjevovodni promet

- odnosi se na **naftovode i plinovode**
- najjeftiniji oblik prijevoza nafte i plina
- JANAFA – Jadranski naftovod – od Omišlja na Krku do Siska
- ukupna duljina naftovoda 610 km a transportira se 5,13 mil. tona nafte godišnje
- duljina plinovoda 2 410 km – transportirano je 2,45 mil. tona plina godišnje
- planira se proširenje JANAFA prema Rusiji
- plinovodi su uglavnom razgranati u panonsko-panonskom dijelu RH

Gradski promet

- organiziran je u svim većim gradovima u Hrvatskoj
- prevladava autobusni promet
- Zagreb i Osijek – tramvajski promet
- gradski i prigradski promet – važan za povezivanje grada i njegove okolice
- Zagreb ima uspinjaču i žičaru (zatvorena)

5.7 Ostali oblici prometa

Pomorski promet

- najvažniji za prijevoz robe i razvoj gospodarstva
- luke: **Rijeka** (promet robe), Split (putnička), Ploče, Zadar, Pula (vojna luka), Šibenik i Dubrovnik
- **luka Rijeka** je najveća hrvatska luka (terminali):
 - **Omišaljski** – terminal JANAFA i pristanište za tankere
 - **Bakar** – terminal za rasuti i tekući teret
 - **Raški** – terminal za stoku, drveni terminal
 - **Sušak** – kontejnerski terminal

Zračni promet

- **7 međunarodnih zračnih luka:** Zagreb, Split, Dubrovnik, Pula, Zadar, Rijeka i Osijek
- razvoj zračnog prometa posljednjih godina (*low coast* kompanije)

- važan za turizam

Veze i telekomunikacije

- obuhvaća **promet informacijama**
 - poštanske usluge
 - mobilna i fiksna telefonija
 - elektronička pošta i Internet
 - radijske i TV informacije
- RH ima oko 1 000 poštanskih ureda
- kvalitetna mreža optičkih kablova – oko 70% stanovništva ima Internet
- oko 6,5 mil. korisnika mobilne telefonije

5.8 Razvoj i važnost turizma

Dostupnost – presudan činitelj razvoja turizma

- geografski položaj je presudan element u razvoju turizma neke zemlje
- Hrvatska se nalazi u blizini emitivnih turističkih zemalja
- najviše turista iz Njemačke, Austrije, Italije, Slovenije, Mađarske, Češke, Poljske, Slovačke i BiH
- za dostupnost su važne dobre ceste i autoceste te razvijen zračni promet (porast broja letova u ljetnim mjesecima)

Razvoj turizma u Hrvatskoj

- turizam je skup složenih pojava i aktivnosti koje proizlaze iz putovanja i boravka u nekom mjestu koje nije mjesto boravka ili u kojem se ne obavlja gospodarska djelatnost (tj. nije boravak radi posla)
- Europa je kolijevka turizma – stari Rimljani su gradili ljetnikovce, vile, toplice (Varaždinske toplice) i sl.
- suvremeni turizam počinje se razvijati u Europi u 19. st – s razvojem industrije, urbanizma i prometa
- prva turistička mjesta u Hrvatskoj su Opatija i Crikvenica – još za vrijeme Austro-Ugarske
- 1884. – Opatija – gradi se Vila Angelina – prvi turistički hotel na našoj obali (danas je to muzej turizma)
- turizam se intenzivno razvija nakon 2. svj. rata
- postepeno se razvija i kontinentalni turizam – prvi nacionalni park Plitvička jezera – 1949. g
- nakon 1950. razvoj masovnog turizma – intenzivna izgradnja hotela, kampova, odmarališta i pansiona te jačanje privatnog smještaja – povećavaju se smještajni kapaciteti
- karakteristike masovnog turizma su niske cijene smještaja, duži boravak gostiju ali i skromnija turistička ponuda („sunce i more“) te niski prihodi od turizma
- 1987. najveći broj noćenja– 68 mil.
- za vrijeme rata turizam zamire
- od 2000. broj noćenja opet raste – 2011. – 60 mil. noćenja

Privlačni činitelji razvoja turizma

- turistička vrijednost neke zemlje ovisi o privlačnosti prirodnih i društvenih sadržaja
- prirodni činitelji hrvatskog turizma:
 - toplo i čisto Jadransko more
 - duga i razvedena obala s brojnim otocima
 - ugodna sredozemna i umjerena kontinentska klima – suha i topla ljeta
 - različite prirodne ljepote – brojni parkovi prirode (11) i nacionalni parkovi (8)
 - planine i termalni izvori
- društveni sadržaji:

- bogato kulturno-povijesno nasljeđe
- kulturne manifestacije (najviše ih se održava ljeti) – festivali, koncerti, predstave, fešte, sportski turniri...
- brojni kulturno-povijesni spomenici

Oblici turizma

- najzastupljeniji oblik turizma u Hrvatskoj je kupališni
- nautički turizam se sve više razvija
- poseban oblik turizma je **robinzonski turizam** – osamljeni svjetionici i mali nenaseljeni otoci
- u nizinskoj Hrvatskoj razvijen je lječilišni turizam, toplice, dvorci, turizam gradova, vjerski turizam, lovni turizam i dr.

Važnost turizma

- turizam izravno donosi velike prihode, pozitivno utječe na niz gospodarskih grana, potiče zapošljavanje te izgradnju prometnica, vodovoda i električne mreže
- gospodarske grane najuže povezane s turizmom su ugostiteljstvo, promet i trgovina te lokalna poljoprivreda
- turizam je utjecao na transformaciju mnogih ribarskih i težačkih naselja u turistička odredišta
- turizam utječe na tercijarizaciju društva

5.9 Glavne turističke regije i središta

Turističke regije u Hrvatskoj

- izdvajamo 3 velike turističke regije:
 1. panonsko-peripanonska
 2. gorska
 3. primorska turistička regija

Primorska turistička regija

- najvažnija turistička regija – 95% smještajnih kapaciteta – 90% turističkih noćenja
- u ovoj regiji se nalazi 85% turističkih mjesta Hrvatske
- ostvaruje najveće prihode od turizma
- izdvajamo turističke regije:
 1. **istarska** turistička regija
 - najrazvijenija turistička regija
 - oko 1/3 ukupnog turističkog prometa Hrvatske
 - 6 od 8 najvećih turističkih središta u RH – Poreč (4 mil. noćenja – najvažnije hrvatsko turističko središte), Rovinj (više od 2 mil), Umag, Medulin, Vrsar (svi više od 1 mil. noćenja)
 - ostala tur. mjesta – Pula, Novigrad, Savudrija i Rabac
 - gotovo sva turistička mjesta nalaze se na zapadnoj obali Istre
 - povoljan geografski položaj (blizina emitivnih zemalja), prirodna bogatstva i kulturna baština
 - NP Brijuni i PP Učka
 - Eufrazijeva bazilika (Poreč), arena (Pula), akropolska naselja (Grožnjan, Motovun, Buzet...)
 2. **kvarnerska** turistička regija
 - obuhvaća opatijsku i crikveničku rivijeru, Rijeku i obalu do Senja, otoke Cres, Lošinj, Krk, Rab i Pag
 - druga turistička regija Hrvatske
 - Opatija – kupališni, nautički, kongresni i zdravstveni turizam
 - Mali Lošinj – turistički najrazvijenije otočno mjesto

- Krk – kulturno-povijesni spomenici (Bašćanska ploča); Cres – Vransko jezero
- nautički turizam – brojne marine – Cres, Rab, Opatija, Mali Lošinj, Supetarska Draga...
- 3. **sjevernodalmatinska** turistička regija
 - područje Zadarske i Šibensko-kninske županije
 - turizam se oporavlja od ratnih razaranja
 - najvažnija turistička odredišta – Zadar i Šibenik
 - nacionalni parkovi Paklenica, Krka i Kornati te parkovi prirode Telašćica i Vransko jezero
 - najvažnija turistička središta – Biograd na Moru, Vodice, Priovac, Primošten i Rogoznica
- 4. **srednjodalmatinska** turistička regija
 - obuhvaća prostor Splitsko-dalmatinske županije – obalno i otočno turističko područje
 - otoci Brač, Hvar, Vis, Šolta te na obali Split i Trogir
 - park prirode Biokovo
 - makarska rivijera – Makarska, Tučepi, Baška Voda, Brela, Podgora
 - Bol na Braču – plaža Zlatni rat
 - Modra špilja na Biševu i Crveno i Modro jezero kraj Imotskog te kanjon Cetine kod Omiša
- 5. **dubrovačka** turistička regija
 - područje Dubrovačko-neretvanske županije
 - Dubrovnik – turistički najpoznatiji hrvatski grad u svijetu – opasan zidinama, Stradun, Knežev dvor, tvrđave Lovrijenac i Minčeta, crkva Sv. Vlaha
 - zračna luka Čilipi
 - dubrovačko primorje – Elafiti, Cavtat, Pelješac, Korčula, nacionalni park Mljet i park prirode Lastovo

Gorska turistička regija

- obuhvaća Liku, Gorski kotar i južni Kordun
- osnovno obilježje regije je dinamičan reljef
- slabo iskorišteni turistički potencijali i nerazvijen turizam
- kroz ovu regiju prolazi veliki broj turista, ali ih se malo zaustavlja
- u ovoj regiji se nalaze jedina hrvatska skijališta – Bjelolasica (najveće), Platak i Petehovac
- najveće vrijednosti ove regije su prirodne ljepote – nacionalni parkovi Plitvička jezera, Sjeverni Velebit i Risnjak
- park prirode Velebit
- strogi rezervati – Hajdučki i Rožanski kukovi
- Cerovačke špilje, špilje Lokvarka i Vrelo, Bijele i Samarske stijene, planina Klek, gornji tok Korane, Dobre, Mrežnice, Zrmanje, Krke i Čabranke

Panonsko-peripanonska turistička regija

- obuhvaća središnju i istočnu Hrvatsku
- turistički slabo razvijena regija – samo 3,4% ukupnih turističkih noćenja i samo 1,8% noćenja stranih turista
- Zagreb – glavni grad – velika turistička važnost – povijesna i kulturna baština te manifestacije (Zagrebački velesajam) – najviše noćenja ostvaruje kao poslovno i trgovačko središte
- Hrvatsko zagorje – izletnički turizam, ljekoviti termalni i mineralni izvori – Krapinske, Tuheljske i Stubičke toplice; dvorci – Veliki Tabor i Trakošćan
- ostali gradovi: Varaždin (barokna jezgra i Varaždinske toplice) i Čakovec
- ovo područje nema nacionalnih parkova, ali zato ima dosta parkova prirode – Lonjsko polje, Kopački rit, Medvednica, Žumberak i Papuk
- u istočnoj Hrvatskoj ističe se Osijek (barokna tvrđa, katedrala, Gornji i Donji grad te obližnje Bizovačke toplice); Đakovo (katedrala i ergela); Požega (barokna arhitektura); Vukovar (dvorac Eltz)
- manifestacije: Vinkovačke jeseni i Đakovački vezovi

- vjerski turizam – marijanska središta – Marija Bistrica i Aljmaš

5.10 Trgovina

- trgovina je tercijarna djelatnost koja je važna za gospodarstvo Hrvatske – ostvaruje oko 40% BDP-a tercijarnih djelatnosti
- dijeli se na unutrašnju i vanjsku trgovinu
- trgovina ima najveći promet u većim centrima

Vanjska trgovina

- odnosi se na robnu razmjenu s drugim zemljama
- vanjskotrgovinska bilanca – razlika između uvoza i izvoza
- u posljednjih 15ak godina u Hrvatskoj je **negativna vanjskotrgovinska bilanca**
- u svim granama uvoz je veći od izvoza
- **izvoz je veći od uvoza** jedino u brodogradnji, ribolovu, duhanskih proizvoda, pića, proizvodnji odjeće, koksa, naftnih derivata i preradi drva
- najskuplji proizvodi koje uvozimo: nafta, plin, različite kemikalije, strojevi i automobili
- najveći vanjskotrgovinski partner je Europska unija – oko 50% uvoza i izvoza
- države trgovinski partneri: Slovenija, Italija, Njemačka, Austrija i BiH
- na zemlje u razvoju otpada 40% izvoza a na tranzicijske 14% izvoza
- od Azijskih zemalja ističe se Japan (izvoz tune)
- Kanada, Libija i SAD
- Hrvatska ima malo unutrašnje tržište

5.11 Gospodarske i političke integracije

- Hrvatska je članica brojnih gospodarskih i političkih organizacija:
 - Organizacija srednjoeuropske inicijative (od 1991.)
 - Ujedinjeni narodi (od 1992.)
 - Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (od 1992.)
 - Vijeće Europe (od 1996.)
 - Partnerstvo za mir (od 2000.)
 - NATO (od 2009.)
 - CEFTA (od 2003. do 2013.)
 - Europska unija (od 2013.)
 - MMF, Svjetska banka, WTO (2000.)
- proces uključivanja Hrvatske u Europsku uniju:
 - 1996. članstvo u Vijeću Europe
 - 2009. članstvo u NATO-u
 - od 2003. članica CEFTA-e (do ulaska u EU)
 - 2000. započeli pregovori Hrvatske i EU
 - potpisuje sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
 - 2005. postaje pridružena članica EU
 - 2004. postaje službeni kandidat za punopravno članstvo
 - 2005. otvaraju se pregovori o članstvu
 - 2011. potpisan ugovor o pristupanju EU
 - referendum o pristupanju EU
 - 1. srpnja 2013. Hrvatska službeno postaje punopravna članica EU